

Öğretmen (1988) Filmi ve Türkiye’de Öğretmenlerin “Aydından Ameleye” Öyküsünden Bir Kesit

Ömer Furkan Özdemir*

Geliş Tarihi / Received: 12 Haziran 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 24 Eylül 2025

Özdemir, Ö. Furkan. (2025). *Öğretmen* (1988) filmi ve Türkiye’de öğretmenlerin “aydından ameleye” öyküsünden bir kesit. *Eğitim Bilim Toplum*, 23(3), 30-61

30

Öz

Bu çalışmada 1988 tarihli *Öğretmen* filmi üzerinden Türkiye’de öğretmenlerin 1980’li yıllarda yaşadığı toplumsal ve ekonomik dönüşüm, dönemin ekonomik, politik ve sosyal arka planı ekseninde ele alınmaktadır. Kartal Tibet’in yönetmeni, İhsan Yüce’nin senaristi olduğu film, bir öğretmenin köyden kente göç ettikten sonra yaşadığı yoksullaşmayı, yabancılaşmayı ve psikolojik yıkımı anlatmaktadır. Ana karakter olan Hüsnü öğretmen üzerinden anlatılan bu hikâye, öğretmenlik mesleğinin giderek değersizleştiği, kamusal niteliğinin piyasa koşullarında aşındığı ve geçim sıkıntısı yaşayan öğretmenin sistem içindeki yalnızlığıyla birlikte bireysel bir yaşam mücadelesine itildiği bir dönemi yansıtmaktadır. Çalışmada, filmin geçtiği 1980’li yılların Türkiye’sinde sosyal devlet politikalarının yerini neo-liberal devlet politikalarının alması; kamu hizmetlerinin metalaşması ve emekçilerin yoksullukla yüzleşmesi tarihsel bağlamda tartışılırken öğretmenlerin mesleki itibarsızlaşması ve proleterleşmesi süreci Hüsnü öğretmen şahsında filmdeki hikâye itibarıyla kolektif bir mücadeleden yoksun bireysel bir trajedi olarak ortaya konulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Öğretmen, proleterleşme, sınıf mücadelesi, sosyal politika.

* Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Kocaeli, Türkiye. E-posta: omerfurkanozdemir@gmail.com Orcid Numarası: 0000-0003-1208-1269

Dr., Kocaeli University, Faculty of Political Sciences, Department of Labour Economy and Industrial Relations, Kocaeli, Turkey. E-mail: omerfurkanozdemir@gmail.com Orcid Number: 0000-0003-1208-1269email: imukul@sinop.edu.tr

The Teacher (1988) Film and a Section from the Story of Teachers in Turkey: From Intellectual to Worker

Abstract

This study examines the social and economic transformation experienced by teachers in Turkey during the 1980s through the 1988 film *Öğretmen* (The Teacher), focusing on the economic, political, and social background of the period. Directed by Kartal Tibet and written by İhsan Yüce, the film narrates the impoverishment, alienation, and psychological collapse of a teacher following his migration from a rural village to an urban setting. Through the main character, Hüsnü the teacher, the story portrays a period in which the teaching profession became increasingly devalued, its public function eroded by market conditions, and teachers -struggling with poverty- were driven into isolated, individual battles for survival within the system. Within the historical context of 1980s Turkey, the study discusses how neo-liberal state policies replaced the welfare state, leading to the commodification of public services and the confrontation of workers with poverty. In this framework, the process of professional devaluation and proletarianization of teachers is depicted through Hüsnü's story as an individual tragedy lacking collective struggle.

Key Words: Teacher, proletarianization, class struggle, social policy.

Giriş

“Şiir başka bir dile çevrilemeyen şeydir. Sanat tanımlanamayan şeydir. Sinema ise açıklanamayan şeydir; ama yine de açıklamaya çalışacağız”
(Monaco, 2021, s.71).

Kartal Tibet'in yönetmenliğini yaptığı ve senaryosu İhsan Yüce'ye ait olan 1988 yapımı *Öğretmen* isimli filmin hikâyesi 1980'li yıllar Türkiye'sinde geçmektedir. Ailesiyle birlikte köyden kente göç eden bir öğretmenin büyük bir kentte yaşamının zorlukları karşısında verdiği mücadelenin anlatıldığı film, -Kemal Sunal tarafından canlandırılan- başkarakter olarak Hüsnü öğretmenin geçim mücadelesindeki başarısızlığı sonucunda akıl sağlığını yitmesiyle sonlanmaktadır. Film, hikâyesinin geçtiği döneme dair tarihsel olarak doğrulanabilir referanslar barındırması ve bir meslek grubunun ilgili dönemde yaşadığı zorlukları toplumsal gerçekçi bir perspektifle odağına alması bakımından önemlidir. Bu çalışmada, film, -hikâyenin kurgulandığı 80'li yıllardaki ekonomi-politik arka plan ve toplumsal atmosfer ekseninde- filmin başkarakterinin bir öğretmen olarak yaşadığı zorlukların Türkiye'de öğretmenlerin proleterleşme süreciyle ilişkisi bağlamında bir tartışma yürütülerek analiz edilmeye çalışılmıştır. Marksist bir perspektif ve disiplinler arası bir yaklaşımla yürütülen bu tartışmayla filmdeki anlatının tarihsel dayanaklarının ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu nedenle filmin estetik açısından bir eleştirisi değil, filmdeki hikâyenin dönemsel dayanakları ile

öğretmenlik mesleğinin statüsünün ve öğretmen emeğinin dönüşümü süreçleri üzerinden bir film okuması tercih edilmiştir. Tarihsel film analizi yöntemiyle öncelikle hikâyenin geçtiği döneme dair somut veriler ve değerlendirmelerden bir döküm yapılacaktır. Ardından Türkiye’de öğretmenliğin geçirdiği dönüşüm ve ilgili dönemle ilişkisi tartışılacaktır. Bu zemin üzerinden filmin hikâyesinin genel bir anlatımının yapılması ve hikâye anlatısında öne çıkan unsurların tespit edilmesiyle birlikte dönemin siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmeleri ekseninde *Öğretmen* isimli filmin analiz edilmeye çalışıldığı bu çalışmanın ana eksenini filmde betimlenen ve bir öğretmenin kentte proleterleşme sürecini ifade eden aydından ameleye dönüşüm süreci oluşturmaktadır. Dolayısıyla *Öğretmen* filminin önemi bu dönüşüm sürecine dair belirli bir dönemi, gerçekçi biçimde anlatısına dâhil edebilmesinden kaynaklanmaktadır.

Kuşkusuz bu gerçekçilik filmin senaristi ve/veya yönetmeninin bakış açısıyla doğrudan ilgilidir. Başka türlü söylenecek olursa bir sanat eseri, onu üreten sanatçının eseridir. İster bir edebiyat eseri ister bir resim isterse de bir sinema filmi olsun hayata dair bir olayı ya da olguyu sanat eseriyle ifade etmek isteyen sanatçı, dünyayı kendi penceresinden eserine yansıtacaktır. “Troçki sanatsal yaratımın “sanatın kendine has yasalarına uygun olarak gerçekliğin saptırılması, değiştirilmesi ve dönüştürülmesi” olduğunu iddia etmişti(r)” (Akt. Eagleton, 2012, s. 66). Sanatçının gerçekliği düz değil kırık bir ayna gibi kendi yordamıyla bir tür bozularak yansıtması olarak da ifade edilebilecek bu yaklaşım bu çalışmada gerçekleştirilmeye çalışılan analiz için de benimsenen Marksist analiz yönteminin başlangıç noktası olacaktır. Gevgilili’ye göre “nesnel yasalar arayan bilimden ayrı bir yöntemle, sanatçı, tanık olduğu, katıldığı ya da karşı koyduğu gerçeklikleri çeşitli boyutlarıyla ele alır. Burada toplumcu yaklaşımlar kadar, tümüyle ters yönde, bireysel ya da karşı toplumsal tutumların içinde de bulunabilir sanatçı... Nesnellik ya da yansızlık gibi tutumlardan sanatta aşırı söz edilememesi de bundandır. Sanat yaratıcısı, her şeyin kesin, tartışmasız bir tanı ya da betimlemesini gerçekleştirmekle yükümlü değildir” (2014, s. 17). Bu yüzden ekonomik ve sosyolojik bir gerçeklik olarak öğretmenliğin dönüşümüne dair bir kesitin bir sanat eserindeki yorumlanışının analiz edilmesi elbette sanatçının bakış açısının ya da topluma vermek istediği (varsa) mesajının da anlaşılması bakımından önemlidir. Çünkü “filmler üretildiği bağlamda var olan ideolojik çerçevenin hem ürünü hem de besleyicisi konumundadır” (Orhan, 2011, s.6). Ama bunun da ötesinde “filmler ne zamanlarından ne de kültürel, sosyal, politik olaylarla düşüncelerden bağımsız kılınarak ele alınabilirler” (Okumuş, 2020, s.11). Nitekim *Öğretmen* filminin yönetmeni “Kartal Tibet’in yönetmenliğini üstlendiği filmlerde çoğunlukla toplumsal eleştiri ve gerçekçi

temalarla bezenmiş konular karşımıza çıkmaktadır” (Şahin, 2022, s. 27). Filmin senaristi İhsan Yüce'nin senaristliğini üstlendiği filmlerde de toplumsal gerçekçilik ön plandadır. Her iki sinemacının kendi dönemlerinin ekonomik, politik ve sosyal gelişmelerine dair bakış açılarını filmleri aracılığıyla takip edebilmek mümkündür. *Öğretmen* filminin işte bu çerçevede kendi tarihselliği ve anlatım biçimi bağlamında toplumsal bir işlev biçilerek analiz edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Burada aynı zamanda çalışmanın başlığında kullanılan bu tanımlamanın kökenine de vurgu yapmak gerekmektedir. Literatürde ilk kez Orkun Saip Durmaz tarafından kullanılan “aydından ameleye” kalıbı, Durmaz'a göre “öğretmenin toplumsal açıdan itibarsızlaşma sürecine dikkat çekmek ve yaşanan sürecin keskinliğini vurgulamak için uygun bir tabirdir” (2014, s.87). Kendisinin de ilk kez Metin Özügürlü'dan duyduğunu belirttiği (Durmaz, 2014, s.86) bu tabir, aynı zamanda çalışmasının merkez noktalarından birisini ifade eder. Hüsnü öğretmenin hikâyesinin bir proleterleşme süreci perspektifinden incelenmeye çalışıldığı bu çalışmada, Durmaz'dan alıntılanmış bu tanımlamanın aynı zamanda başlıkta da yer alması gerektiği düşünülmüştür. Bu, filmin bir emek dönüşüm süreci bağlamında ele alınabilmesi ve hikâyesinin öznesinin emekçi olması itibarıyla bir işçi filmi olarak nitelendirilebilmesinden de kaynaklıdır.

Türkiye’de 80’li Yıllar: Özal Hükümetleri ve Neo-liberal Dönüşümün İlk Adımları

Filmde kurgulanan hikâye 80’li yıllar Türkiye’inde geçmektedir ve gerek diyaloglar gerekse de hikâyenin bütününe serilen arka plan dâhilinde dönemin öne çıkan yönlerine referanslar verilmektedir. Söz konusu dönem Türkiye’nin siyasal tarih dönemlendirmesinde de iktisadi tarih anlatısında da 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle başlayan ve darbe sonrası yeniden parlamenter sisteme geçilmesiyle birlikte ANAP iktidarıyla devam eden, dönemin başbakanı Turgut Özal’ın ismiyle sembolize edilerek Özallı yıllar olarak da bilinen dönemdir. Dönemin, filmin hikâyesi bağlamında karakteri, Türkiye’de neoliberal dönüşümün miladı olarak kabul edilmesiyle ifade edebilir. Esasen 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla da başlatılan bu dönemin asıl hayata geçişi, söz konusu kararların ancak 12 Eylül darbesi sonrası uygulanmaya başlanması dolayısıyla fiilen darbe sonrasına denk gelmektedir. Diğer yandan 1983’te yapılan seçimlerle iktidara gelen ANAP hükümetleri, uyguladıkları ekonomik politikaların yanı sıra siyasal söylemleriyle de döneme yön veren temel ilkeleri şekillendirmişlerdir. Bunlar, sosyal devlet anlayışının terk edilmesi ve neoliberal bir yeniden yapılanmanın inşa edilmesini öngören

politikalar bütünü olarak tanımlanabilirler. “1983’te başlayan ANAP-Özal döneminde, özellikle kamu kesimi çalışma ilişkilerinde işveren örgütlerinin ilkeleri egemen olmaya başladı. 1980 sonrasının ekonomi politikalarında 60’lı ve 70’li yıllarda etkili olan ulusal kalkınmacılık ve devletçilik ya da karma ekonomi anlayışı terk edildi ve buna bağlı olarak sosyal politikalar ve sosyal devlet giderek zayıfladı” (Çelik, 2023, s.648).

Darbenin ilk icraatlarının sendikal faaliyetleri askıya alarak çok sayıda sendikacının tutuklanması olması, sonraki süreçte darbeciler tarafından hazırlanan Anayasanın sendikal haklara yönelik son derece kısıtlayıcı hükümler içermesi, çalışma yaşamına dair yürürlüğe giren yeni yasaların aynı bakış açısıyla hazırlanmış olması ve yürürlükteki yasalarda emekçilerin aleyhine yapılan değişiklikler, 80’li yıllarda devletin sosyal devlet kimliğinden uzaklaşarak sermaye yanlısı politikalardan yana tercihte bulunduğunu göstermiştir. İhracata dayalı büyüme stratejisi olarak ilan edilen bu yeni dönemin temel felsefesi toplumun ücretli kesiminin alım gücünün baskılanması yoluyla sermaye birikim süreçlerinin organize edilmesini ön görüyordu. Bunun temel koşulu olarak toplumsal yaşamın tüm alanlarına zamanla nüfuz edecek olan piyasalaşmanın devlet eliyle teşviki ve inşasıydı. “1980’lerin dışa açılım modeli, ihracat teşviklerinin olanak sağladığı rantlardan ve emeğin ücret maliyetlerinin düşürülmesinden kaynaklanan iktisadi artık ile beslenmekteydi” (Yeldan, 2008, s.54-55). Tüm bu politikanın birincil savunucusu ve uygulayıcısı ise dönemin başbakanı Turgut Özal ve ANAP hükümetleridir. O dönem “Özal, Türkiye’de serbest piyasa merkezli milliyetçi-muhafazakâr bir iktidarın kurucusu olmuş; darbecilerin talepleriyle örtüşen bir serbest piyasa ekonomisini de Türkiye’de temel ekonomi modeli haline getirmeyi başarmıştır” (Özdemir, 2023, s.411). Özellikle sendikaların ve güçlü bir toplumsal muhalefetin yokluğunda piyasalaşma süreci adım adım ilerlemiş ve sermaye lehine gelişen bu dönüşüm emekçilerin giderek daha fazla yoksullaşmasının önünü açmıştır. “1980’li yıllar hem yasal hem temel ekonomik tercihler anlamında işçiler açısından altın çağın da sonu anlamına gelmiştir” (Özveri, 2013, s.377). Darbenin emekçiler aleyhine bir sürecin mimarı olarak doğrudan önünü açtığı bu yeniden yapılanma dönemi bugüne kadar etkileri sürececek olan bir dönemi şekillendirmiştir. “Seksenli yıllar boyunca reel ücretlerin düşüşü ve gelir eşitsizliğinin derinleşmesi emek açısından en önemli sonuçlardan biridir” (Çelik, 2023, s.668). Dönemin dışa açık büyüme politikası devletin maliye politikası araçlarıyla emekçilerin aleyhinde bir çizgide sürdürülmüştür:

1980’li yılların neoliberalizmi serbest dış ticaret rejimini öngörüyor; sermaye hareketleri ise denetleniyordu. Bu sayede hem döviz kurları hem de faizler belirlenebiliyordu. Turgut Özal önce askerî hükümetin bakanı, sonraki yıllarda da ANAP lideri ve başbakan olarak bu olanağı “gerçekçi kur, reel faiz” olarak özetliyordu. Pahalı tutulan döviz fiyatlarına, pozitif faiz uygulamaları refakat ediyordu. 12 Eylül rejiminin olanakları TL cinsinden ücretleri bastırmakta; reel devalüasyonlar ücretleri dolar cinsinden de ucuzlatmaktaydı. Ucuz işgücü maliyetlerine dayalı dışa açılma böylece gerçekleştirilecektir. (Yeldan vd, 2023, s.11)

Emeği ile geçinen toplumun büyük bir bölümü için 80’li yılların sonuna kadar kademeli bir yoksullaşma söz konusu iken aynı dönem toplumun farklı kesimleri için bizzat iktidar tarafından zenginleşme yol ve yöntemlerine örtük olarak işaret edilen ve ardı ardına ortaya çıkan çeşitli yolsuzluk ve dolandırıcılık olaylarına da sahne olmuştur. İhracata dayalı büyüme hedefi ve buna bağlı olarak devlet tarafından sağlanan kolaylıkların hayali ihracat olarak da adlandırılan sahte ticari işlemler vasıtasıyla gerçekleşen yolsuzluk yöntemine yol vermesi, memur maaşlarının yetersizliği sorusu karşısında bizzat Başbakan Özal tarafından söylenen “benim memurum işini bilir” sözü ve bunun kamuda rüşvet olaylarının artmasına vesile olması, makro düzeydeki ekonomi-politikaların toplumsal yaşamın tüm alanlarına mikro piyasa ilişkileri olarak nüfuz etmesi ve kısa sürede bireysel zengin olabilme hayalinin bir propaganda unsuru olarak basın yayın araçlarıyla sürekli işlenmesi 80’li yıllardaki piyasalaşma sürecinin bir başka yönüdür. “Bu tablonun geneli halk arasında “kısa yoldan köşeyi dönme” olarak anılan faaliyetlerin kanıksanmasını ve toplumdaki adalet/eşitlik duygularının zedelenmesini beraberinde getirdi ve sonraki dönemlere/kuşaklara yükselmek ve zenginleşmek için her şeyi mubah olarak gören bir zihniyet kalıbını devretti” (Saraçoğlu, 2015, s.769). Böylelikle 80’li yıllar Türkiye’de toplum için büyük bir bölüşüm şokunun yaşandığı bir dönem olmakla birlikte kolay yoldan zengin olma hayallerinin de yaygınlaşmasına vesile olan bir dönem olmuştur.

Türkiye’de Öğretmenlik Mesleği, Öğretmen Emeği ve Eğitim

Öğretmenlik mesleği, öğretmen emeğinin değeri ve genel olarak eğitim alanına dair günümüzde halen referans alınan en önemli belgenin ilk olarak 1966 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından kabul edilen Öğretmenlerin Statüsü Tavsiyesi olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin gerek mesleki sorunları gerekse de çalışma yaşamındaki sorunlarını ele alan ve öğretmenlik mesleği ve eğitim alanına dair düzenlemelerle birlikte çalışma yaşamına dair ilkeleri

de barındıran bir uluslararası belge olarak tavsiye, toplumsal yaşam içerisinde öğretmenlerin statüsünü de korumayı amaçlamaktadır:

1966 Tavsiyesi, öğretmenlerin salt eğitim alanında, yani yalnızca okul içinde değil toplum içinde de yerine getirdikleri işlevlerin, üyesi oldukları mesleğin taşıdığı önemi uluslararası düzeyde belgeleyen, bu yolda çok önemli bir ilk adım oluşturan uluslararası bir metindir. Dar ve teknik anlamda öğretmenlere ve öğretmenlik mesleğiyle sınırlı olmaksızın, tüm eğitim emekçilerinin tüm sorunlarını ele alır. Eğitim personelinin statüsünü, tüm yönleriyle ayrıntılı bir biçimde düzenler. (Gülmez, 2023, s.120)

Tavsiye 13 ana başlık ve 146 maddede öğretmenlerin mesleki ve özlük haklarına temel ama ayrıntılı öneriler içermesinin yanı sıra eğitim politikalarına dair de ilkesel bir çerçeve sunmaktadır. Buna rağmen, tavsiyenin bağlayıcı olduğu bir ülke olarak Türkiye’de, tavsiyenin kabul edilmesinin üzerinden 59 yıl geçmesine rağmen öğretmenlik mesleği ve öğretmenlerin özlük haklarına dair tavsiyeye uygun düzenlemelerin yapılmadığı bilinmektedir. Aslında tavsiye, kabul edildiği dönemle birlikte düşünüldüğünde, sosyal devletin altın çağı olarak tanımlanan bir döneme aittir. Bu yönüyle tavsiyenin içerdiği düzenlemelerin de sosyal devletin/refah devletinin öğretmenlik mesleğine bakışımı yansıttığı söylenebilir. Ancak gerek temel hakları düzenleyen gerekse de çalışma yaşamına dair diğer uluslararası sözleşmelerin önemli bir bölümü de söz konusu dönemde kabul edilmiştir ve halen geçerlidirler. Dolayısıyla statü de halen bağlayıcı ve yol gösterici özelliğini korumaktadır. Buna rağmen dünyada ve Türkiye’de yaşanan neoliberal dönüşüm süreçleri genel olarak çalışma yaşamını olduğu kadar öğretmenlik mesleğini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Durmaz, Türkiye’de öğretmen emek sürecinin kırılmalarını 6 başlık altında sıralar. Bunlar; kolektif direniş mekanizmalarının yetersizliği, bir devlet politikası olarak eğitimde neoliberal dönüşüm, güvencesiz istihdamın hukuki dayanakları, öğretmenler arasında özlük hakları açısından farklılaşma, dershaneçilik sektörünün gelişimi ve ataması yapılmayan öğretmenler (öğretmen işsizliği)’dir (2014, s.143-161). Tüm bunlar Türkiye’de öğretmenliğin yıllar içerisinde uğradığı itibarsızlaşma ve öğretmen emeğinin değersizleşmesinin önemli dönemeçleridir. Bu dönemeçlerin ortak özelliği, -Türkiye özgünlüğünde farklı biçimlerde gerçekleşmesine rağmen- genel olarak dünyadaki neoliberal dönüşümün eğitim alanına ve öğretmenlik mesleğine dayattığı dönüşümler olmalarıdır.

Neoliberal etkilerin eğitim alanındaki yansımalarını daha iyi kavrayabilmek için refah devleti dönemindeki eğitim anlayışını hatırlamak gerekebilir. Refah devleti döneminde devlet ile öğretmen arasında karşılıklı bir iyi niyet ilişkisi olduğu söylenebilir. Söz konusu iyi niyet şu şekilde işler: Öğretmen, kamu yararını gözeterek çalışacak; karşılığında ise, iş güvencesi, diğer sosyal güvenceler, iyi bir aylık ve bunların sonucunda elde edilecek yüksek statü ve saygınlık elde edecektir (Robertson, 2000: 157-159). Bu adeta devlet ile öğretmen arasında imzalanan zımnî bir sözleşmeye tekabül eder. Bu sözleşmede öğretmen, emekçi olarak değil devletin memuru olarak o sözleşmeyi imzalamış olur. Bu bağlamda, kamuda çalışan öğretmenler zaten doğrudan piyasa tarafından denetlenmezler. Ayrıca, ortada değişim değeri üreten bir hizmet de söz konusu değildir. Refah devleti döneminde, öğretmenlerin tabi olduğu emek sürecinin kullanım değeri üretimine benzediği söylenebilir. (Durmaz, 2014, s. 142)

Ulusal mevzuatta, Cumhuriyet sonrasında - tavsiyenin kabulünden önce gerçekleşen düzenlemeler bir tarafa bırakılırsa, Türkiye'nin tavsiyede ortaya konulmuş yükümlülüklerini yerine getirebileceği ilk dönem 1973'te kabul edilip yürürlüğe giren Millî Eğitim Temel Kanunu'nda öğretmenlik mesleğinin düzenlendiği dönemdir. Ancak kanun bu beklentileri karşılamamıştır. Öğretmenlik mesleğine dair ilk meslek kanunu ise oldukça uzun bir süre sonra kabul edilen, 3/2/2022 tarihli ve 7354 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu olmuştur. Bu ilk meslek kanununun hazırlık sürecinde eğitim hizmet kolunda örgütlü kamu görevlileri sendikalarının yoğun itirazlarda buldukları bilinmektedir. Bu itirazlar içerisinde en öne çıkan talep hazırlanacak bir meslek kanununun tavsiyeye uygun olmasıdır. Tavsiyenin öngördüğü esaslardan ziyade mesleğe dair kariyer basamaklarını düzenlemesinin tercih edildiği Öğretmenlik Meslek Kanunu da bu beklentileri karşılamamıştır. Anayasa Mahkemesi'nin bazı hükümlerini iptal ettiği kanunun yerine kabul edilip yürürlüğe giren ve halen yürürlükte olan 18/10/2024 tarihli ve 7528 sayılı Öğretmenlik Mesleği Kanunu da Öğretmenlerin Statüsü Tavsiyesi'nde yer alan düzenlemelerle uyumlu değildir. Tavsiyenin "Öğretmenlerin Hakları ve Ödevleri", "Eğitimin Etkililiği İçin Uygun Koşullar", "Öğretmenlerin Aylıkları" başlıkları bu uyumsuzluğun en açık örnekleri olarak sıralanabilir. Dolayısıyla Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin statüsü ve öğretmen emeğinin niteliği konusunda refah devleti dönemine uygun düzenlemeler tarihsel olarak yapılmadığı gibi yakın dönemde kabul edilen yasada da bu yönde düzenlemeler yer almamıştır. Ancak genel olarak devletin öğretmenlik mesleğine yaklaşımı konusunda 1980 öncesi ve sonrası arasında ise önemli

farklılıklar vardır. Bunda, 1980 öncesinde her ne kadar tavsiyeye uygun düzenlemeler olmasa da sosyal politikaların bir parçası olarak reel ücretlerin 1980 sonrasına kıyasla görece yüksek düzeyi ve memurların güvenceli hakları kapsamında öğretmenlerin belirli haklarının güvencesinin sağlanmasının etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte toplumda öğretmenlik mesleğinin saygınlığının hükümetler nezdinde de popülist politikalar düzeyinde karşılık bulduğu söylenebilir. Diğer yandan 1980 sonrasında da kamuda çalışan öğretmenlerin maaşı -genel olarak kamu emekçilerinin maaşlarında olduğu gibi- ticari esaslara göre belirlenmemektedir. Ancak devlet hem söz konusu hizmet sunumuna hem de bu hizmeti yerine getiren eğitim emekçilerine artık 1980 öncesi dönemden farklı bir açıyla yaklaşmaktadır. Zira Özal’ın “Boğaz köprüsünü satırım” sözüyle simgeleşen dönemin piyasalaşma süreçlerinden eğitim alanı da nasibini almıştır.

1980 sonrasında devlette yaşanan dönüşüm eğitim alanında da özelleştirmeyi gündeme getirmiştir. Her ne kadar Türkiye’de eğitim-öğretim hizmetlerinin devlet dışında özel sektör tarafından verilmesinin yolu 1961 Anayasası ile açılmış olsa da bu konuda en büyük dönüşüm 1980 sonrasında yaşanmıştır. “Özellikle 1985’den sonra kanun, genelge vb. niteliğindeki düzenlemeler ile özel okullar devletçe de açıkça teşvik edilmiştir” (Uygun, 2003, s.115). Buna paralel olarak kamuda çalışan eğitim emekçilerinin maaşları ve genel olarak ekonomik sorunları dönemin hükümetlerinin de gündeminden çıkmaya başlamıştır. Bu durum 1960-1980 arası dönemde görev yapan hükümetler ile 1980 sonrasında görev yapan hükümetlerin programlarında öğretmenler ile ilgili bölümlerde de görülmektedir. Örneğin 1. Demirel hükümetinin (1965-1969) programında “Öğretmenlerin hayat şartları, maddi ve manevi ihtiyaçları yakından takip edilecektir”, 2. Demirel hükümetinin (1969-1970) programında “Eğitim mensuplarının sosyal ve ekonomik güvenliklerini sağlamak üzere “Milli Eğitim Mensupları Yardımlaşma Kurumu” kurulacaktır”, 2. Ecevit hükümetinin (1977) programında “öğretmenlerin manevi ve maddi huzur içinde çalışabilmeleri güvence altına alınacak” ifadeleriyle öğretmenlerin geçim mücadelesine önem verildiğinin işaretleri yer alırken 1. Özal hükümeti programında (1983-1987) “eğitim ve öğretimin temel taşı öğretmenlerdir. Bunun için öğretmenlerimizin meselelerine büyük önem veriyoruz”, 2. Özal hükümetinin (1987-1989) programında “öğretmenlerin meslek içi eğitimine önem verilerek, devamlı gelişmeleri sağlanacaktır” ifadeleriyle söz konusu sorunlar görmezden gelinmiştir. Özal’ın Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında göreve gelen Akbulut hükümetinin (1989-1991) programında da benzer ifadeler yer almıştır (Akt. Aydın, s.167-169). Hükümetlerin bu yaklaşımları sonucunda eğitim alanında günümüze değin süregelen önemli bir dönüşümden

bahsedilebilir. Özel eğitim kurumlarının devlet eliyle yaygınlaştırılmasına paralel olarak devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin istihdam biçimleri de farklılaşmaktadır. Bu şekilde;

Öğretmenler içinde oluşturulan farklı kategoriler, genel olarak tüm öğretmenler arasında bir rekabet ortamı oluşturmaktadır. Bir devlet okulundaki sözleşmeli öğretmen kadrolu olmak için, ücretli öğretmen hiç olmazsa sözleşmeli olmak için sıra beklerken, dersanelerdeki stajyer öğretmenler stajyerliklerinden kurtulup en azından daimi öğretmen olmak, atanamayan ve işsiz öğretmen ise nerede olursa olsun öğretmenlik yapmak için mücadele etmektedirler. (Demirer, 2012, s.182)

Durmaz, *Türkiye’de Öğretmen Olmak* adlı çalışmasında Türkiye’de öğretmenlerin emek süreci ve yeniden proleterleşmesine dair kapsamlı bir analiz ortaya koyar. Öğretmenleri toplumsal ilişkiler ekseninde mesleki bir kategori yerine sınıfsal konumlarıyla ele aldığı çalışmasında “emekçi sınıfların bir parçası olarak öğretmenlerin, aynı meslekten insanlar olarak öğretmenlere nazaran daha analitik bir kavramsallaştırmaya tekabül ettiği(ni)” (2014, s. 85) belirterek öğretmenlik mesleğinin itibarsızlaştırılması ve öğretmenlerin proleterleşmesini kapitalist ilişkiler ve devletin niteliklerindeki dönüşüme paralel olarak kamu hizmetlerinin ve eğitimin piyasalaşması süreçleriyle birlikte açıklar. 80’li yıllardan başlayarak günümüze dek uzanan kamu hizmetlerinin piyasalaşması süreci, sadece hizmetten yararlanan yurttaşlar açısından değil, daha önce de değinildiği üzere bu hizmeti yerine getiren kamu emekçileri açısından da olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Artık “kamu otoritesinin uygulayıcıları olarak görülen ‘memurlar’ kendilerine tanınan kamu çalışma düzeni ayrıcalıklarından uzaklaştırılmış, özel sektör çalışanlarıyla aynı koşulları paylaşır hale gelmiştir” (Özmen, 2017, s.74).

Diğer yandan, kamu alanında öğretmen atama sayılarının her geçen yıl azalmasıyla birlikte işsiz öğretmenlerin sayısı artmaya başlamıştır. Bu öğretmenler açısından özel sektörde çalışmak ise bir tercih değil zorunluluk halini almıştır. Her ne kadar geçmişe kıyasla haklar açısından bir gerileme var ise de halen kamuda kadrolu öğretmen olarak çalışabilmek iş güvencesini ve ücret açısından büyük bir farkı barındırmaktadır. “Bu bağlamda, çok sayıda işsiz öğretmenin okul dışındaki eğitim kurumlarına yönelmesiyle, gölge eğitim olarak dersaneler, öğretmenin işçileşmesinin ve öğretmen emeğinin sömürsününün mekânları haline gelmiştir” (Kiraz & Kurul, 2018, s. 273). Kiraz ve Kurul’un araştırmalarının dönemi itibarıyla dersaneler

olarak ortaya çıkarttıkları mekânların bugün açısından özel okullar olduğu söylenmelidir. Ancak öğretmenler gitgide kendi mesleklerini de yapamaz hale gelmektedirler. Yine Kiraz ve Kurul’un araştırmasına göre Türkiye’de “öğretmenlerin her geçen gün kamusal istihdam alanı daralmaktadır ve bu nedenle öğretmenler alanı ile ilgili ya da ilgisiz olarak özel sektörde esnek ve güvencesiz olarak çalıştırılmaya zorlanmaktadır” (2018, s.295).

Eğitimin kamusal niteliğinde her geçen gün daha fazla aşınmanın gerçekleştiği, özel okul sayısının ve özel okullarda çalışan öğretmen sayısının arttığı ve buna paralel olarak öğretmen emeğinin değersizleştiği, özel okullarda ve devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin aynı ya da benzer işleri yapmalarına rağmen ücretleri ve maaşları arasında büyük bir uçurumun olduğu, benzer sürecin ayrışma bakımından devlet okullarındaki öğretmen istihdam biçimleri ve hâlihazırda görev yapan öğretmenlerin de farklı unvanlarla çeşitlendiği ancak aynı işi yapan öğretmenlerin ücretli, sözleşmeli, kadrolu ve uzman, başöğretmen gibi sıfatlarla farklı ücret ve maaş politikalarıyla istihdam edildiği bir eğitim sistemi bugünkü tabloyu oluşturmaktadır. Bu tablo, 1980 sonrasında politikalarıyla bugünkü halini almıştır.

Dolayısıyla genel olarak toplumun ve onun bir parçası olarak öğretmenlerin proleterleşmesi süreci 80’li yıllarda yaşanan neoliberal dönüşümle birlikte hız kazanmıştır. Günümüzde bir yandan eğitimin bir kamusal hizmet olmaktan çıkmaya başlaması ve piyasalaşması, diğer yandan öğretmenlik mesleğine adım atanların yaşadıkları sorunlar, hâlihazırda görev yapan öğretmenlerin yaşadıkları sorunlarla birlikte düşünüldüğünde eğitim alanı ve öğretmenlik mesleği bakımından giderek daha da olumsuz bir tabloyla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Milli Eğitim Bakanlığı verileri ekseninde Türkiye’de öğretmen ihtiyacı ile sendikaların açıkladıkları öğretmen açığı raporları arasındaki devasa uçurum dahi tek başına eğitim süreci ve mesleğe dair farklı bakış açılarını ortaya koymaya yeterlidir. Bakanlığın sürekli olarak kaynak yetersizliği ve personel giderlerinin bütçedeki payına atf yapan açıklamalarının eğitimde öğretmenleri salt bir maliyet kalemi olarak gören anlayışın dışavurumu olduğu da söylenebilir. Öte yandan bilimsel bir eğitim sürecinin en önemli aktörü olarak öğretmenlerin yaşadığı mesleki itibarsızlaşma eğitimin de niteliksizleşmesine yol açmaktadır. Aslında bu niteliksizleşme aynı zamanda eğitimin tüm yurttaşlar tarafından herhangi bir bedel ödemeksizin erişilebilir kamusal bir hak olmaktan çıkmasıyla da doğrudan ilgilidir. Nitelikli bir eğitime ulaşmanın parayla doğru orantılı olarak gerçekleştiği piyasalaşma süreci, kamusal eğitimin ücretsiz gerçekleştiği -en azından kâğıt üzerinde öyle olduğu- devlet okullarında asgari bir eğitim

hizmetini, onu da niteliği giderek düşen bir düzlemde gerçekleştirmektedir. Sonuç olarak bu karşılıklı ilişki öğretmenlerin yeniden proleterleşmesine de neden olan bir döngü olabilmektedir.

Bir Öğretmenin İnsanca Yaşam Mücadelesi Olarak Öğretmen Filmi

Film, bir köy okulunda öğretmenlik yapan Hüsnü karakterinin üstün başarılarından dolayı Kaymakam ve İlçe Milli Eğitim Müdürü tarafından takdir edilerek ödüllendirildiği köy okulu bahçesinde gerçekleşen bir törenle başlar. Hüsnü öğretmenin ödülü, İstanbul'a tayin edilmesi olmuştur. Uzun bir süredir söz konusu köyde görev yaptığını anladığımız Hüsnü öğretmen ve ailesi tarafından bu karar sevinçle karşılanır. Zira filmin hikâye anlatısında toplumsal cinsiyet rolleri ekseninde resmedilen ve özellikle ev içi emeğin üreticisi olarak eşinin köy yaşamının zorluklarından mustarip bir şekilde bu yeni duruma dair ortaya koyduğu heyecan, tüm ailenin büyük umutlarla köyden kente göç metaforunu da beraberinde getirir. İlk olarak Hüsnü öğretmen, göreve başlangıç yapma ve ailesiyle birlikte yaşayacağı bir ev bulma amacıyla İstanbul'a tek başına gider. Söz konusu sevinç ve umuda dair ilk kırılma da bu noktada yaşanır. Hüsnü öğretmen, görev yapacağı okula yakın bir ev kiralamanın imkânsız olduğu gerçeğiyle yüzleşerek en az üç vesaitle okula ulaşabileceği bir gecekondu mahallesinde, daha önce yaşadıkları köy evinden aslında daha kötü şartlarda bir evi -tüm bunlarla birlikte yine de görece yüksek kira fiyatına rağmen- kiralamak zorunda kalır. Hüsnü öğretmen bir süre sonra ailesini de İstanbul'a getirir ve böylece metropolde yaşamının bedelini de deneyimlemeye başlar. Barınmanın yanı sıra beslenme, giyim, ısınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta en başından itibaren zorlanmaya başlayan Hüsnü öğretmen, aynı okulda görev yaptığı diğer öğretmenlerin tamamının geçinebilmek için ek iş yaptıklarına ve bunun yine öğretmenler tarafından son derece doğal bir süreç olarak tanımlandığına tanık olmasıyla birlikte kendisi de ek iş arayışına girer. Sınıfta sürekli uyuyan bir öğrencisinin aslında okul sonrasında ailesini geçindirebilmek için çalıştığını öğrendiğinde bir yandan öğrencisinin çalışmak zorunda kalmasının acısını hissetmekle birlikte kendi içerisinde bulunduğu zor durumun baskınlığıyla bu öğrencisinden kendisine ek iş yapabilmesi için yardım istemeyi de ihmal etmez. Böylelikle Hüsnü öğretmenin yaşam mücadelesinde tamamen yeni bir süreç başlamış olur.

İlk iş olarak yapmaya çalıştığı, öğrencisinin yardımıyla öğrendiği kuruyemiş satma işinde acemiliği nedeniyle başarısız olan Hüsnü öğretmen, daha sonra simit satmaya çalışır. Hikâye boyunca Hüsnü öğretmen, bir işten diğerine bir tür dikiş tutturma mücadelesinde kendisini zorunlu olarak içinde bulunduğu sürekli bir fiili çalışma haliyle görülür. Bu durum kendisiyle de sınırlı kalmaz.

Eşinin evde dikiş dikerek aile bütçesine artık sadece emeğin yeniden üretimi noktasından değil aynı zamanda doğrudan gelir getirici bir işle ortak olmasına paralel bir şekilde oğlunun da ailedeki bu dönüşümü gözlemlemesinin bir sonucu olarak hem okuyup hem çalışma talebini dillendirmesiyle birlikte aile bir bütün olarak ücretliler ailesi haline gelmeye başlar. Zaman içerisinde acemiliklerin yerini profesyonel bir iş yapma haline bırakan çok çeşitli işportacılık faaliyetleri Hüsnü öğretmen için bir süre sonra günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelir. Aynı durum eşi ve çocuğu için de geçerlidir.

Hüsnü öğretmenin aynı zamanda öğrencileriyle kurduğu ilişkiye de tanık olduğumuz hikâyede öğrencilerinin koşulsuz sevgisini kazanmış bir öğretmenin okuldaki, sınıftaki öğretmen kimliğiyle okul dışında zorunlu olarak yapmak zorunda kaldığı işlerdeki yabancılaşmış kimliği arasındaki çatışma giderek şiddetlenir. *Öğretmen* filmi, ismiyle müsemma bir film olarak her ne kadar Hüsnü öğretmen karakterinin ailesiyle birlikte yaşadığı ekonomik zorluklar etrafında şekillenen bir hikâye örgüsüne sahip olsa da öğretmenin kendisini gerçekleştirme mekânı olarak ilkin okulda ve ardından okul dışında öğrencileriyle kurduğu ilişkinin kendisi de hikâyeye içkin olarak verilmektedir. Genel olarak sinemada da “eğitimle doğrudan ya da dolaylı filmlerde bilginin tek taraflı aktarımı değil, öğrenme fikrine dayalı bir anlayışa ağırlık verilmektedir” (Namaz, 2023, s. 375). Hüsnü öğretmen de bir yandan metropolde geçim derdine düşmüş bir öğretmen iken diğer yandan öğrencilerinden de öğrenen ve aslında kendi değerlerini bu karşılıklı öğretme-öğrenme ilişkisi üzerinden var etmeye çalışan bir profil olarak betimlenmektedir. Ancak bu kendini gerçekleştirme çabası sürekli olarak geçim sıkıntısının dayattığı bir yaşam mücadelesi tarafından örselenmektedir. Bu, severek yaptığı öğretmenlik mesleği ile geçinebilmek için yapmak zorunda kaldığı ek işlerin çelişkisiyle mücadele etmek zorunda kalma halidir. Aslında ilk günlerden itibaren öğrencilere anlattığı derslerde verdiği örneklerin doğrudan ve dolaylı olarak geçim mücadelesiyle ilişkili olma hali bir noktadan sonra ders sırasında geçirdiği nöbetlere dönüşür. Ders anlatırken bir anda kendisini pazar tezgâhında zannederek bağarmaya başlaması ve sonrasında hiçbir şey olmamış gibi ders anlatmaya devam etmesi, filmde, öğrencilerinin de farkında olduğu bir tükenişin emareleri olarak sunulmaktadır.

Ek iş yaptığı ve geçinemediği gerçeği öğrencileri tarafından da bilinen Hüsnü öğretmene öğrencileri öğretmenler günü hediyesi olarak erzak yardımı yapmayı kararlaştırırlar ve oluşturdukları bir ihtiyaç listesini aralarında paylaşarak her birisi kendi evinden getirdiği çeşitli gıda ürünleriyle

hediyelerini öğretmenlerine sunarlar. Hüsnü öğretmenin öğretmenler gününü dahi unutmış olması içerisinde bulunduğu zor durumun bir başka vurgusu olarak filmde verilmektedir. Toplumsal yaşam içerisinde Hüsnü öğretmenle çıkarsız, bir başka deyişle piyasa ilişkilerinden bağımsız olarak ilişki kuran tek kesim öğrencileridir. Örneğin Hüsnü öğretmenin geçim sıkıntısını öğrenen bir öğrenci velisi ona bir ek iş teklif eder ancak bu teklifin kendisi dahi piyasanın karşılıklı çıkar ilişkileri ekseninde bir ilişki kurmaktadır. Söz konusu veli bir matbaa sahibidir ve yaklaşan bayram öncesinde elinde çok miktarda satamadığı tebrik kartpostalı bulunmaktadır. Bunların sokakta satışını Hüsnü öğretmene teklif ederek kapitalist üretim ilişkilerini bir kez daha yeniden kurar. Dahası, Hüsnü öğretmene öğrencileri tarafından verilen öğretmenler günü hediyesinin, yani gıda yardımının basında geniş bir yer bulmasıyla birlikte ilk başta bu işi garipseyen devlet yetkilileri hızlı bir refleksle durumu bir kampanyaya dönüştürürler. Hüsnü öğretmeni, öğrencileri tarafından bu denli sevilen bir öğretmen olmayı başarmasından dolayı bir kez daha ödüllendiren yöneticiler, geçim sıkıntısı çeken bir öğretmene yapılan yardımı da bir kampanya olarak ülke geneline yayma kararı alırlar. Böylelikle bir kamu görevlisinin görevini başarıyla icra edebileceği bir gelir güvencesi sorumluluğundan sıyrılan devlet, bu işi doğrudan topluma devretmeyi hedefler. Diğer yandan Hüsnü öğretmenin sınıfta geçirdiği atakların giderek şiddetlenmesi ve bu durumun öğrenci velileri tarafından öğrenilmesiyle birlikte hakkında idari soruşturma başlatılır. Sınıfa gelen müfettişler öğrencilerin eğitim-öğretim kazanımlarının son derece iyi olduğunu gözlemlemekle birlikte Hüsnü öğretmenin akıl sağlığını da yitirmekte olduğuna tanık olurlar.

Hüsnü öğretmenin öğrencileriyle kurduğu ilişkinin bir başka önemli parçası da öğrencileri tarafından okula getirilen bir sokak köpeğini sahiplenerek okulda bakımını üstlenmeleridir. Ancak Garip adını verdikleri ve okul müdürü tarafından şiddetle istenmeyen köpeğin bir süre sonra belediye ekipleri tarafından zehirlendiğini öğreniriz. Tüm bu yaşananlara rağmen her gün sınıfa gelip ders anlatan, ardından türlü işlerde çalışarak para kazanmaya çalışan Hüsnü öğretmenin bir süre sonra kendisinin ve ailesinin temel ihtiyaçlarından kınsarak biriktirmeyi başardığına tanık olduğumuz mütevazı bir birikimi peşinat olarak vererek dönemin popüler konut edinme biçimi olan bir yapı kooperatifinden taksitle konut satın alma girişimini görürüz. Bu girişim de kooperatif başkanının dolandırıcılığı sonucu hüsrarla sonuçlanır. Film, Hüsnü öğretmenin okulun bahçesinden ambulansa bindirildiği ve böylece tedavi ve gözlem altına alınmak üzere bir akıl hastalıkları hastanesine götürüldüğü mesajının verildiği sahneyle son bulur.

Akcan ve Polat (2016), *Öğretmen* filmi dâhil Türkiye’de eğitim konulu dört filmin analizi üzerinden öğretmen imgesinin temsiline dair bulgularını paylaştıkları çalışmalarında söz konusu filmlerdeki tüm öğretmenlerin bir mücadele içinde yer aldıklarını ve sadece Hüsnü öğretmen karakterinin bu mücadelelerden başarıyla çıkmayan bir portre olduğunun altını çizerler (s. 303-304). Aslında her biri Hüsnü öğretmen açısından önemli kırılma noktalarına tekabül eden çok sayıdaki acı deneyim, nihayetinde umudunun tükenmesine ve akıl sağlığını tamamen yitirmesine vesile olmuştur. Bayrakdar’a göre “Kartal Tibet’in *Öğretmen, Milyarder, Çarıklı Milyoner, Koltuk Belası* filmlerinde ortak özellik olan delirme de 80’ler toplumunun ahlaki, sosyal ve ekonomik çöküntüsü ortasında kalan yegâne namuslu insanların çaresizliğini, orta sınıfın içinde bulunduğu umutsuzluğu ve önlenemeyen toplumsal değerlerin değişim sürecinde bu sürece uyum sağlayamayan insanları simgelemektedir” (2015, s.97). Böylelikle bir karşı dönüşüme uyum sağlayamayan Hüsnü öğretmenin “delirerek” yenilgisine tanık oluruz. Filmde, ek iş yapmak zorunda kalmamak, öğrencilerinin koşulsuz sevgisiyle idealist bir öğretmen vasfını başarılı bir şekilde yerine getirebilmek, bir sokak köpeğinin yaşam hakkı, kolay yoldan para kazanma ve ahlaki çöküntü gibi öne çıkarılanları saydığımız bu kırılma noktalarının tümü, yaşam mücadelesi içerisinde piyasa ilişkilerinden azade bir varoluşun mümkün olamadığı ve insani ve doğal her değer piyasa piyasaya yenik düştüğü / düşeceği iddiasını -niyetten bağımsız olsa dahi- barındıran örnekler üzerinden verilmiştir.

Öğretmen filminin, hikâye kurgusu itibarıyla bir öğretmenin ailesiyle birlikte deneyimlediği bir dönüşüm sürecinin toplumsal analizi bakımından dört temel unsur izleyiciye aktardığı söylenebilir. İlk olarak kendisini bir anda piyasalaşma ve piyasa ilişkileri içerisinde yeniden üretimin odağında bulan idealist bir karakter olarak Hüsnü öğretmenin yaşadığı şok süreci ve içerisine düştüğü piyasa ilişkilerinin betimlenmesi hikâyenin ana eksenini belirler. İkinci olarak Hüsnü öğretmen, büyük bir kentte toplumsal hayatı sarmalamış bu piyasa ilişkileri içerisinde mesleğine olan bağlılığı ile proleterleşme arasında bocalayan bir karakterdir. Bir yandan o güne kadar başarıyla icra ettiği mesleğinde her ne kadar yeni öğrencileriyle de kurduğu ilişkinin takdir görmesiyle motivasyonunu sürdürmeye çalışsa da eskisi gibi başarılı bir profil çizememesi ve zamanla yaşadığı aşınma süreciyle bir yandan da hayatta kalabilmek için yaptığı işlere doğrudan bir yabancılaşma süreciyle birlikte savrulan bir proletere dönüşümü bir tür kişilik bunalımını da beraberinde getirmektedir. Üçüncü olarak hikâyenin geçtiği dönemde hükümetin ekonomi politikası ve sosyal devletin yerini neoliberal devlet aklına bırakmasının kırılma noktalarında Hüsnü öğretmenin, toplumsal vicdan muhasebesinin

nesnesi olarak savruluşunu gözlemleriz. Öğrencilerinin ailelerinin gelirleri ile karşılaştırılmayacak kadar düşük bir gelire sahip olan Hüsnü öğretmen, topluma ideal olanı öğretme yeteneği ve arzusuyla donatılmış bir statüden toplum tarafından bakımı ve sorumluluğu üstlenilen dezavantajlı bir grubun üyesine dönüşmektedir. Son olarak film, tüm bu süreçler içerisinde hikâyenin öznesini, Hüsnü öğretmeni, sonucunda başarılı olamayacağı nafile bir bireysel uyum mücadelesi içinde resmeder. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da Hüsnü öğretmenin proleterleşmesi sürecine yapılan itirazın kolektif bir karşı bilinç halinden yoksun olarak yani örgütlenme ve sınıf hareketinden bağımsız veya dönem itibariyle aslında sindirilmiş bir emek muhalefetinden yoksun olarak gerçekleşmesi ve bunun önce doğal olarak koşullara uyum ve hayatta kalma mücadelesi şeklinde; bunun başarısız olduğu noktada bir tür vazgeçiş ve tükeniş olarak akıl sağlığının yitirilmesi olarak gerçekleşmesidir. Böylelikle hikâyenin söz konusu bu dört özelliğini şöyle adlandırabiliriz: Piyasalaşmanın girdabında var olmaya çalışan bir öğretmen, aydından ameleye dönüşen bir öğretmen, sosyal devletin yokluğunda toplumun vicdan aynası bir öğretmen ve örgütlü mücadeleden yoksun bir öğretmen.

Piyasalaşmanın Girdabında Var Olmaya Çalışan Bir Öğretmen

Hüsnü öğretmenin İstanbul'a gelmesiyle birlikte yaşamı oldukça hızlı bir dönüşüm geçirir. Birkaç ay öncesiyile kıyaslanamayacak bu yeni yaşam tarzının görülen ilk özelliği ise işe gidip gelmenin Hüsnü öğretmen için bir eziyete dönüşmesidir. Zar zor bulabildiği kiralık evi ile okul arasında ulaşımı en az 3 araç değiştirerek sağlayabilmekte, bu yüzden güne çok daha erken başlaması gerekmektedir. Daha sonraları ek iş yapmaya başladığında ise normal bir çalışma gününün artık Hüsnü öğretmen için geçinebilmek için katlanılması gereken acıya dönüştüğü görülmektedir. “Çalışmanın insanın ruhunda ve fiziksel bütünlüğü üzerinde oluşturduğu tahribat nedeniyle çalışanın acı çekmesi” (Umman, 2022, s. 29) olarak da tanımlanan çalışma acısı, Hüsnü öğretmenin günlük yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır artık. Oysa yine filmde, geçinebilmek için beden ve ruh sağlığının yitirilmesine yol açan bu acıya katlanmanın tek seçenek olmadığına dair mesajlar da vardır. Bir sahnede bunun oldukça simgesel bir örneğini görürüz. Hüsnü öğretmen evinde kendi ödül töreninin haberini okurken gazetenin arka sayfasında “Pantolonunu çıkarırsa 2,5 milyar lira alacak” haberine yer verilmektedir. Hüsnü öğretmen, geçinebilmek için uyku dinlenmesinden de sürekli olarak feragat ettiği gününün okul dışında kalan zamanının neredeyse tamamını beden işlerine feda ederken dönemin bir diğer önemli unsuru bu sahne aracılığıyla ironik olarak izleyiciye sunulur. Kolay yoldan para kazanmanın ahlaki karşılığı da Hüsnü öğretmen şahsında sorgulanmaktadır. Her halükarda kent yoksulları

46

için de kolay yoldan zengin olabilmek bir seçenek veya olanak gibi dursa da bunun ancak başarılı olduğu takdirde toplum için kabul edilebilir olacağı ve ahlaki açıdan sorgulanmayacağı mesajı verilmeye çalışılır. Öyle ki bunun (çoğunlukla) gerçekleşmediği koşullarda, dejenere olmuş ya da olmaya yüz tutan ahlaki normların, var olan toplumsal düzen için kendisini yeniden var ettiği bir terbiye süreciyle yoksulları sistem açısından makbul bir zorunluluk olarak işsizlik ve ücretli çalışmaya tabi kılmasının kaçınılmaz bir gerçeklik olduğu da vurgulanır. Bunun Öğretmen filmi dışında aynı dönem açısından başka örneklerini Namuslu ve Çıplak Vatandaş filmlerinde de görebiliriz. Ertem Eğilmez’in yönetmeni, Başar Sabuncu’nun senaristi olduğu 1984 tarihli Namuslu filminde 80’li yılların başında işini dürüstçe yapan bir memurun başından geçenler anlatılır. Çalıştığı devlet kurumunda hemen tüm arkadaşları rüşvet alırken kendisi ısrarla bundan uzak duran Ali Rıza, banka çıkışında bir saldırıya uğrar ve çalıştığı kuruma ait paraların olduğu çanta çalınır. Ancak çevresindeki hiç kimseyi bu hırsızlık olayına inandıramaz. Herkes paraları Ali Rıza’nın çaldığını ve buna sahte bir soygun senaryosuyla kılıf uydurduğunu düşünmektedir. Hikâyedeki asıl odak noktası, insanların olduğunu sandıkları bu eylemi olumlamalarıdır. Bu olumlama, herkesin kendi kişisel çıkarları ekseninde söz konusu çalıntı paradan pay alabilme arzusunun bir tezahürüdür. Bir süre sonra Ali Rıza’nın gerçekten de paraları çalmadığı anlaşıldığında çevresi tarafından kendisine gösterilen saygı ortadan kalkar ve Ali Rıza’nın dürüstlüğü takdir görmek yerine beceriksizlikle eşdeğer tutulan ve saygıyı hak etmeyen bir özellik olarak vurgulanır.

Yine Başar Sabuncu’nun bu kez hem senaristi hem de yönetmeni olduğu 1985 tarihli Çıplak Vatandaş filminde de ana karakter bir memurdur. Geçim sıkıntısından dolayı sürekli ek işler yapmak zorunda kalarak akıl sağlığını yitirme noktasına gelen memur İbrahim, bir gün bir tür kriz geçirerek sokağa fırlar ve sokak ortasında çırılçıplak soyunur. Basında çıplak vatandaş olarak haberlere konu olmasının ardından büyük bir şöhret yakalar ve reklam filmlerinde oynamaya başlayarak zenginleşmeye başlar. Geçim sıkıntısı, kolay yoldan para kazanma toplumsal ahlaki çöküntüler ekseninde piyasalaşmanın birey üzerindeki etkilerini konu edinen her iki filmde hikâyeler, Öğretmen filmi gibi, Özal’lı yıllar olarak bilinen 80’lerde geçmektedir ve her iki hikâyeye de dönemin yukarıda özetlenen temel özelliklerinin eleştirisi üzerine kurgulanmıştır. Bu iki filmde de ana karakterler, izleyiciye asgari geçim şartları açısından yetersiz olduğu bilgisi verilen maaşlarıyla geçim mücadelesi vermeye çalışan memurlardır.

Hüsnü öğretmenin İstanbul'da geçinebilecek kadar bir gelirin olmamasının sebebi elbette ilk olarak ilgili dönemde genel olarak memur maaşlarının yetersiz olmasıyla ilgilidir. Hüsnü öğretmenin ek iş yapmaya başlamadan önceki tek geliri öğretmen maaşındadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 80'li yıllardan başlayarak "zaman içinde kamu hizmetleri ve bu hizmetleri üreten kamu emekçileri hükümet tarafından bir "yük" olarak görülmeğe başlanmıştır. Çünkü gerek kamu hizmetleri gerekse bu hizmetleri sunan kamu emekçilerinin giderleri, "piyasa koşulları" içinde önemli bir maliyet kalemini oluşturmaktadır" (Aydoğanoglu, 2011, s.56-57). Aslında "yaptığı işin karşılığı olan ücretini bütçeden eğitime ayrılan pay üzerinden devletten alan öğretmen, sadece kullanım değeri üretmekte ve böylece ortada bir kâr hesabı olmamaktadır" (Demirer, 2012, s.169-170). Ancak dönem, hala resmi olarak kamusal bir hizmet sunumu şeklinde gerçekleşen eğitim-öğretim hizmetlerini yerine getiren öğretmenlerin maaşlarının -kamu yönetiminde neo-liberal dönüşüme paralel bir biçimde- devlet tarafından artık sadece bir bütçe kalemi olarak değil sosyal sorumluluklarından arındırılmaya çalışılan bir yapıya külfet olarak görülmeğe başlandığı bir dönemdir. Her ne kadar özellikle 1989 bahar eylemleri sonrasında ve 90'lı yılların başında genel olarak ücretlerde ve onun bir parçası olarak memur maaşlarında önemli artışlar gerçekleşmiş ve reel ücret düzeylerinde önemli bir miktar artış olmuşsa da öncelikle emek hareketinin yükselmesi ve ardından hükümetlerin popülist politikalarının sonucu olan bu durum neo-liberal yönelişi belki ertelemiş ancak siyasal olarak bu yönelim son bulmamıştır. Aynı durum elbette kamusal hizmetlerin devlet eliyle sunumu bakımından da geçerlidir. Eğitim alımında devlet yatırımları devam etmekle birlikte bu alanın özel sektöre açılması süreci 80 sonrasında hız kazanmıştır. Hüsnü öğretmen açısından ikinci sebep ise piyasalaşan eğitim sistemi içerisinde öğretmenlik mesleğini icra eden bir öğretmenin, hizmet üretimi sürecinde hangi konumda yer aldığıyla ilgilidir. Nitekim öğretmenler odasındaki bir sahnede, Hüsnü öğretmenle aynı okulda görev yapan bir başka öğretmenin, ailesinin sermayesiyle özel dershane açıp işletmesi ve özel ders vererek zenginleşmesi gerçeği görülmektedir. Bu detay, öğretmenlik mesleğinin değil ama bu mesleğin icrasının üretim ilişkileri bakımından hangi tarafta gerçekleştirildiğine, böylelikle Hüsnü öğretmenin de esasen sınıf konumuna bir kere daha vurgu yapar. Hüsnü öğretmen, özel ders vermek gibi eğitim-öğretim sürecinden kar elde etme yöntemlerini aklından dahi geçirmeyen, mesleğini bir idealist olarak icra etmeye çalışan birisidir. Ancak mesleğinden bu şekilde elde edebildiği gelir geçinebilmesine yetmemektedir. Daha önce köyde, kırsal alanda piyasaya tamamen tahvil olmamış kimi geleneksel mekanizmalar aracılığıyla büyük ölçüde azade olduğu piyasa ilişkilerine artık tamamen teslim olmak zorunda kalmakta ve bu yüzden artık sadece bir meslek mensubu

olmaktan çıkıp tamamen ücretli emekçiye dönüşmektedir. Aynı meslek mensubu olmalarına rağmen derslane sahibi öğretmen ile aralarındaki temel fark da burada yatmaktadır: Eğitim-öğretim hizmetini metalaştırarak bundan ticari bir gelir elde etme ile bu ticari faaliyette üretim aracından yoksun olarak ücretli-bağımlı çalışma ilişkisine tabi olma arasındaki fark. Üçüncü sebep ise ilgili dönem hükümetlerinin genel olarak ücretleri baskılama politikası sonucu alım gücünde yaşanan gerilemedir. Dolayısıyla Hüsnü öğretmen hem görev yaptığı kamu okulunda verdiği kamusal hizmetin artık devlet tarafından eskisi kadar değer görmemesinin hem de yürütülen ekonomi-politika sonucu alım gücünün yine devlet tarafından bilinçli olarak düşürülmesinin sonucunda düşük gelire mahkûm olmuş bir emekçi olarak mesleği dışında başka işler yapma arayışına girmekte ve bu geçim mücadelesindeki günlük yaşamı içerisinde hemen her hareketinde zorunlu olarak eskisine göre daha fazla kapitalist piyasa ilişkilerinin bir parçası olmaktadır. Bu aslında yeniden proleterleşmedir. “Yeni proleterleşme süreçlerinde ücret-dışı alternatif geçim olanakları daha çok piyasalaştırılmakta; kişi, sağlık, ulaşım, eğitim ve konut gibi yeniden üretim alanlarında da yoğun bir metalaşmayla karşılaşmaktadır” (Akt. Durmaz, 2014, s.77). Hüsnü öğretmen, köyde öğretmenlik yaparken bir bakıma Wallerstein’in (2002) yarı-proleter hane olarak tanımladığı yaşam biçimiyle, yani temel ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü doğrudan aynı olarak (bahçeden sebze, meyve, kendi kümesinden yumurta, beyaz et vb.) karşılarken öğretmen maaşı geçimine yetmekte hatta belki de birikim de yapabilmektedir. Ancak İstanbul’a gelmesi ile ücret-dışı geçim olanakları ortadan kalkmış ve emek gelirine tamamen bağımlı hale gelmiştir. Piyasa ilişkilerine entegre olmak ise sadece emek süreciyle sınırlı kalmamakta sosyal ilişkileri de aslında gitgide bu düzlemde yeniden şekillenmek zorunda kalmaktadır. Matbaa sahibi velisinin iş teklifinden öğrencilerinin öğretmenler günü hediyesini gazeteye haber yapan gazeteci velisine kadar kendisine faydası dokunan her temas aslında karşı tarafa da piyasaya tahvil edilebilir bir fayda bırakmaktadır.

Hüsnü öğretmenin piyasa ilişkilerine teslim olma sürecinin bir başka boyutu da o güne kadar pek aşına olmadığını anladığımız borç-alacak ilişkilerine dâhil olma süreci, yani kapitalizmin borçlandırılmış insan modeline geçişidir. Bu, filmde oldukça basit bir örnek ile gösterilir. Mahalledeki seyyar sebze satıcısından evin bazı mutfak ihtiyaçlarını almak isterken cebinde yeterli olmadığını anladığımız parası dolayısıyla tereddütte kaldığında satıcının kendisine şimdi alıp maaş günü ödeyebileceğini söylemesi ve bunun daha sonraki alışverişlerde de tekrarlanması suretiyle bir süre sonra bugün artık kanıksanmış bir alışveriş biçimi olarak veresiye alışverişin Hüsnü öğretmen tarafından da kabul edilmesidir. Henüz kazanmadığı bir değeri piyasaya

borçlanma yoluyla sunarak bugünden tüketmektedir artık Hüsnü öğretmen. Piyasanın kendisini her gün yeniden var ettiği bu yaşam, kendisi de adım adım piyasaya dahil olan Hüsnü öğretmenin proleterleşme süreci olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Aydından Ameleye” Dönüşümün Sancıları

Öğretmenlik mesleğinin kendisi, bir uzmanlığın ifadesi olması ve toplumda eğitici-öğretici bir işleve sahip olması vesilesiyle aydın olma haline işaret eder. Söz konusu bu aydın kimliği hem işin doğası gereği bilgi ve birikime sahip olmayı hem de eğitim gibi evrensel bir hakka ulaşmada üstlendiği rol sebebiyle bu bilgi ve birikimi aktarma araçlarına sahip olabilmek demektir. Bu aynı zamanda bu kimliği toplumda meşrulaştıran en önemli aracın, bugün için devlet otoritesinin varlığı koşullarını da içerir. Hobbes (2007) kamu görevlisini, “belirli bir alanda devletin kişiliğini temsil etmek yetkisi ile ister bir monark ister bir meclis olsun, egemen tarafından istihdam edilen kişi” (s.174) olarak tanımlar ve “öğretmek yetkisine veya başkalarının, halkı, egemen güce olan görevleri konusunda eğitmelerini sağlamak ve onlara neyin haklı neyin haksız olduğu bilgisini kazandırmak ve böylece dindarlığa ve kendi aralarında barış içinde yaşamaya ve halk düşmanlarına direnmeye daha hazır kılmak yetkisine sahip olanlar da kamu görevlileridir: Çünkü bunu, kendi yetkileriyle değil başkasından, egemenden aldıkları yetkiyle yaparlar veya yapmaları gerekir” (s.175) diyerek günümüzde öğretmenlik mesleğini icra eden eğitim emekçilerinin güncel yasalarla belirlenmiş görev tanımlarının siyaset felsefesi ekseninde temelini ortaya koyar. Bu da aynı zamanda toplumdaki aydın algısının devlet gücüyle meşrulaştırılmasının hem muhtevasına hem de sınırlarına işaret eder: İyiyi ve doğruyu tanımlama yeteneği ve onu gösterebilme yetkisi. Hüsnü öğretmen, mesleğinde başarılıdır. Bu başarısı, devlet tarafından -filmin müfettiş denetimi sahnelerinde de tanık olduğumuz üzere- müfredatı eksiksiz olarak öğrencilerine aktarması ve öğrencilerini geçerli eğitim modeli çerçevesinde yetiştirebilmeyi sağlamasıyla ölçülmekte ve ödüllendirilmektedir. Ancak öğretmenliğin başarısının sınırı sadece bu çerçevede ele alınamaz. Hüsnü öğretmen aynı zamanda öğrencileriyle karşılıklı güven ve sevgi ilişkisini de başarılı bir şekilde kurabilmekte, onları insani değerlerle de donatmakta ve bu ilişkiyi karşılıklı olarak kurarak kendisi de onlardan öğrenmekte; böylelikle eğitim-öğretim sürecini sürekli yaşayan bir olgu olarak içselleştirmektedir. İşte Hüsnü öğretmenin başarılı meslek icrası, bundan dolayı bir yandan devlet açısından makbul öğretmen olma hali ile diğer yandan kendi insani değerleri arasındaki çelişkileri de barındırmaktadır. Film bu çelişkilerden birisini izleyiciye oldukça dramatik bir örnekle göstermeye çalışır. Hüsnü öğretmenin bir öğrencisinin sokakta bakıma muhtaç halde bulup okula getirdiği ve sınıftaki

diğer öğrencilerle birlikte sahiplendiği, onun onayıyla okulun bodrum katında hademenin sorumluluğunda bakımını üstlendikleri -ve kendisinin önerisiyle Garip adını verdikleri- sokak köpeğinin Hüsnü öğretmen açısından değeri ile devlet açısından değeri, Hüsnü öğretmenin ona attığı anlam ile devletin ona attığı anlam oldukça farklıdır. Hüsnü öğretmenin hem öğrencilerindeki hayvan sevgisini hem de köpeğin şahsında her canlının yaşam hakkına dair ortaya koyduğu yaklaşım devletin yaklaşımıyla çelişmektedir. Okul müdürünün daha ilk andan itibaren köpeği okulda istememesi ve en sonunda köpeğin bir başka devlet kurumu olan belediye tarafından zehirlenerek öldürülmesi karşısında Hüsnü öğretmenin en başından itibaren sergilediği farklı tutum, aydın kimliği ve rolünün sadece devlet okulunda görev yapan bir öğretmenin yasalar ve yönetmelikler çerçevesinde yerine getirdiği bir kamu görevinden çok öte ve hiçbir zaman o çerçeveye sınırlanmayacak ve kıyaslanamayacak bir anlam taşıdığına dair yapılan önemli bir göndermedir.

Hüsnü öğretmen mesleğini ne kadar severse sevsin ve aydın kimliğiyle bütünleşmiş insani yönü aracılığıyla öğrencileriyle ne kadar iyi ilişkiler geliştirirse geliştirsin, geçim sıkıntısıyla çevrelenmiş yaşamı bir süre sonra mesleğindeki başarısını da acımasızca alıp götürür. “Hüsnü öğretmen köy okulundaki başarısını kentte gösteremez, çünkü yoğun geçim kavgası buna izin vermez. Özgürlüğü elden gitmektedir, çalışma etkinliği ve yeteneği pasifize olmaya başlar, potansiyelini öldüren dev bir çemberin içinde insani yanı daralıp gitmektedir” (Demir, 2020, s. 233). O artık kentte yaşayan ve hızla proleterleşen bir yoksuldur. Hüsnü öğretmenin mesleği ve mesleğinin gerekleri ile geçinmek ve geçinmek için yapmak zorunda kaldığı işler arasındaki çelişki aslında göreceli bir durumu da sergiler. Sadece öğretmenlikten aldığı maaş ile geçinememesi, öğretmen emeğinin değersizleşmesi ve işgücü piyasalarındaki vasıfsız emek ücretleriyle kıyaslanabilir hale gelmesi, bir yanıla mesleğin kendisinin değersizleşmesinin de bir sonucudur. Üstelik mesleki uzmanlaşmanın kapitalizmde işgücü piyasaları açısından farklı zamanlarda farklı sonuçları da olabilmektedir. Kimi zaman vasıflı emeğin miktarına göre emek fiyatının piyasada oluşan değeriyle karşımıza çıkan bu durum kimi zaman da yeterli işgücü talebinin olmadığı durumda farklı işgücü piyasasına girmek isteyen bu vasıflı emeğin yeni işgücü piyasasına girememesi şeklinde de sonuçlanabilmektedir. Filmin henüz ilk sahnelerinde, Hüsnü öğretmen henüz yeni okulunda göreve başladığında okuldaki hademenin “Bunların hali benimkinden beter. Ben hademeyim, ne iş olsa yaparım. Ama onlar? Öğretmen diye bir sıfatları var. Hayat boyu üç kuruş maaş alır dururlar” sözleriyle bu durum özetlenir. Nitekim Hüsnü öğretmenin ek iş çabalarında uzun süre bocalaması ve acemiliğini üzerinden atamaması örneklerinde bunu gözlemleriz.

Dönem itibariyle ek iş yapmak sadece öğretmenlerin değil genel olarak memurların başvurduğu bir hayatta kalabilme yöntemidir. “Artan pahalılık, ardi ardına gelen zamlar ve enflasyon altında ezilen memurlar arasında mesai saatleri dışında kayıt dışı ek iş yapmak sıradan bir olgu haline geldi” (Saraçoğlu, 2015, s.768). Elbette düşük gelir düzeyi sadece memurlara özgü bir durum da değildir. Ücretli çalışanlar, geniş anlamıyla emeğiyle geçinen herkes, sadece işverenlerin tutumuyla değil hükümet politikaları sonucu olarak da ücretlerin baskılandığı bir ekonomik modelin taşıyıcısıydılar. Tersane işçileri grevi, deri işçileri grevleri, Netaş gibi 1980 sonrası işçi hareketinin suskunluğunu yırtan irili ufaklı işçi eylemleri ve direnişlerine rağmen bu durum, sonraları 89 Bahar Eylemleri olarak adlandırılacak olan büyük işçi mücadelesi dalgasına değin devam etmiştir. “1989 Bahar eylemleri sayesinde işçi sınıfı 1980’li yılların başından beri süren kayıplarında belirli bir iyileşme sağlamıştır. Benzeri ücret artışları memurlar için de yapılmasına rağmen memur maaşlarının GSMH içindeki payları azalmaya devam etmiştir. Memur kazançlarındaki aşınma nedeni ile reel ücretlerindeki gerileme işçi ücretlerinin altında kalmıştır” (Lordoğlu, 1996, s.39). Öğretmenler ve genel olarak kamu emekçileri açısından da 1980 sonrası yeniden örgütlenme arayışları ve çabalarının ilk meyveleri de aynı dönemde Kamu Çalışanları Platformu, Eğitim-Der, Eğitim İş ve Eğitim-Sen gibi örgütlenmelerle gerçekleşecektir. Böylesi kolektif mücadele deneyimlerinin yokluğunda, Hüsnü öğretmenin hikâyesinde “öğretmenlerin 1980 sonrası dönemde işçiden -ve seyyar satıcılardan- bile kötü durumda olduğu film boyunca vurgulanır. Simitçilik yapmaya başlamadan önce üstünkörü bir hesap yapan Hüsnü öğretmen günde 100 simit sattığı takdirde maaşına yakın bir parayı kazanabileceğini düşünür” (Demir, 2020, s. 229). Durmaz’a göre “öğretmen itibarsızlaştırıldığı sürece daha kolay kontrol edilebilir, kontrol edilebildiği ölçüde de itibarsızlaştırılmış olur” ve “gerek okuldaki insan ilişkilerinin seyrine ve gerekse de hükümet / devlet eliyle yürütülen sürece istinaden mesleki itibarsızlaşmanın bir gerçeklik olduğu söylenebilir. İşte bu gerçeklik işçi sınıfının egemen sınıfların gözündeki “olağan itibarsızlığıyla” örtüşür, zira işçinin gördüğü iş meslekten sayılmaz, dolayısıyla itibarı da yoktur” (Durmaz, 2015, s.131). Bu itibarsızlaşma süreci Hüsnü öğretmenin hikâyesinde de tüm çıplaklığıyla gözlemlenir. Tamamen geçim derdine düştüğünde velilerin ilk önce, çocuklarının isteğiyle ona yardımcı olması ancak bir süre sonra yine bu geçim derdinin onu öğrenciler için tehlikeli hale getirdiğini düşünmeleriyle görevden alınmasını talep etmeleri, bu itibarsızlaşmayla ilgilidir. Yaptığı ek işler sırasında artık bir öğretmen kimliği değil emekçi kimliği onu sarmalamıştır. Tüm bunlar Hüsnü öğretmenin bir yandan mesleğinin değersizleşmesi hissi bir yandan da her gün daha fazla ek iş yapabilme dürtüsüyle hareket etmesi arasında yaşadığı

ağır bunalımı beraberinde getirir. Bu bunalımın dışavurumu, onu, toplumun gözünde de sıradanlaştırarak geçim meselesini toplumun vicdanına havale eden bir piyasalaşma sürecinin kurbanı yapar.

Sosyal Devletin Yokluğunda Toplumun Vicdan Aynası Olarak Hüsni Öğretmen

Hüsni öğretmenin çektiği geçim sıkıntısına yakından tanık olan öğrencilerinin ona öğretmenler gününde gıda yardımı yaparak hediye vermelerinin, ilk bakışta, yardıma muhtaç hale getirilmiş bir meslek mensubunun ve çok çalışmasına rağmen sefaletten kurtulamayan bir çalışanın trajedisi olmasının yanı sıra devlet açısından da bir itibar meselesi olduğu söylenebilir. Ancak konu basında yer bulduğunda devlet yetkililerinin bu yönde olması beklenen tepkisinin aşağıdan yukarıya gidildiğinde tamamen farklılaştığı görülür. Çünkü söz konusu dönem itibarıyla “devlet artık bu tür sosyal sorunlarla sosyal devlet anlayışıyla değil, liberal devletin sosyal yardım anlayışıyla ilgilenmektedir” (Koray, 2008, s.177). Filmde de devlet, aynı anlayışla hareket etmektedir. Hüsni öğretmenin şahsında genel olarak öğretmenlerin yaşadıkları geçim sıkıntısı konusunda maaşları yükseltmek gibi bir seçenek söz konusu dahi edilmez. Bunun yerine Hüsni öğretmenin geçim sıkıntısı okula havale edilir. Burada elbette daha önce değinildiği üzere dönemin ANAP hükümetinin ekonomi politikaları açısından bir tercihe atıfta bulunulduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu sahne daha açıklıkla, öğrencilerin son derece iyi niyetli bir yaklaşımla gerçekleştirdikleri bu eylemin yetkililer tarafından devletin neoliberal dönüşümü ekseninde bir fırsat olarak değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır. Okulda Hüsni öğretmen için tertiplenen ödül töreninde kürsüye çıkan Milli Eğitim Bakanlığı müsteşarı, yaptığı konuşmayla bunu ilan eder: “Sayın öğretmenler, sevgili öğrenciler! Okulunuzun 4/A sınıfının öğretmenler gününde öğretmenlerine olan davranışları hem ince bir zeka ürünü hem de yepyeni bir kampanyanın öncüsü olmuştur. Kendi öğretmenini kendin doyur kampanyasını başlatan okulunuzun 4/A sınıfına bakanlık olarak teşekkür eder; Hüsni öğretmeni de kutlarız.” Aslında müsteşarın kürsüden duyurusunu yaptığı bu kampanya, devletin sosyal yükümlülüklerinin bireylere devredilmesinin ve sosyal devletin yerini sosyal yardımlaşmanın ve hak temelli sosyal politikanın yerini yardım temelli sosyal politikanın almasının mikro ilanından başka bir şey değildir. “Neoliberal dönemde sosyal yardımlar, kamusal bir sorumluluğun yanında yoksulluğu azaltma stratejileri temelinde Dünya Bankası tarafından yeni sosyal politika aktörleri arasında kabul edilen, vakıf, gönüllü kuruluşlar, dernekler, sivil toplum örgütleri, cemaat yapıları ve hayırsever kişilerin faaliyetleri çerçevesinde de algılanmaktadır” (Kutlu, 2015, s. 98). Diğer yandan bu kampanya aynı zamanda eğitimde yaşanan neo-liberal

dönüşümün devlet okullarındaki önemli bir izdüşümü olan ve günümüze değin farklı aşamalardan geçerek bugünkü eğitim sisteminin çerçevesini de belirleyen okul temelli yönetim anlayışının henüz 80’li yıllarda dillendirilmeye başlanmasına işaret etmektedir. Sosyal devletin eğitim alanından çekilmeye başlamasının işaret fişeği, filmde, “kendi öğretmenini kendin doyur” absürt tanımlamasıyla verilmiştir. Böylece okul temelli yönetim anlayışı esasen devletin bu alandaki yükümlülüklerini öğrenciler ve velilere, eğitimin meta haline getirilmesi ekseninde ifade edilirse “hizmetten yararlanan müşterilere” devretmenin odak noktasını oluşturmaktadır:

Okul temelli yönetim, velilerin katılımını öngören bir proje olmakla birlikte, “katılım ve ortak sorumluluk” parasal kaynakların sağlanmasıyla sınırlı tutulmuştur. Bu uygulama öğretmen ve öğrenci kavramlarında dönüşüme neden olmuştur. Örneğin “katılım”ın yeni kuşaklarca “parasal katkı yapmak” olarak anlaşılmaya başlandığına sıklıkla tanık olunmaktadır. “Demokratik katılım” kavramının neredeyse unutulmaya başlanmasında “yönetişim” kavramının ve uygulamalarının da etkisi olmuştur. Aslında, dönüşüm sürecine tepkiyi güçlendirmesi beklenebilecek bu süreç, tersine işlemiş, “her şeyi devletten beklememek gerekir” ve “devletin kaynağı yok, en azından varlıklı aileler ve kesimler parasal katkı yapabilirler” görüşleri güçlenmiş, öğretmenler de bu görüşleri benimsemeye başlarken; gelir düzeyi çok düşük olmayan veliler de “devletin kaynakları sınırlı, bizim de bir katkımız olsun” ya da “eninde sonunda çocuğum için veriyorum” gibi gerekçeler üretmeye başlamışlardır. (Ünal, 2004)

“24 Ocak 1980 Kararları ile ithal ikameci politikalara son verilip, dışa açık büyüme, liberalleşme ve devletin küçülmesi doğrultusunda kararlar kabul edilince, artık sosyal devlet söylemi de gözden düşmüştür” (Koray, 2008, s.195). 12 Eylül darbesi sonrasında kabul edilen yeni Anayasanın özellikle sendikal haklar konusunda getirdiği kısıtlamalar ve 1961 Anayasasının sosyal devlet ruhundan belirgin biçimde ayrılan diğer pek çok hükmü de bu kararlarla süreklilik arz etmiş; nihayet yeniden parlamenter rejime geçilmesi sonrası iktidara gelen ANAP hükümetinin ekonomi politikaları, 80’li yılları, sosyal devletten kopuşun başladığı dönem haline getirmiştir. Bu kopuş elbette dünyadaki gelişmelerden bağımsız değildir ve günümüze kadar geçen yıllar boyunca ivmesi artan bir süreklilik göstermiştir. Kamu hizmetlerinin dönüşüm sürecinde ortaya çıkan bir kavram olarak yeni kamu hizmeti yaklaşımında özetlenen anlayışın “kamu hizmetinin sorumluluğunu devlete değil aktif vatandaşlara yüklediği görülmüştür” (Özmen, 2017, s.160). Kamu hizmetlerinin

piyasa anlayışıyla yarar sağlanan hizmetler olarak ele alınması ve hizmetlerin metalaşması süreci, genel olarak toplumun ücretliler toplumuna dönüşmesi ve gelir dağılımı eşitsizliğinin gitgide büyümesiyle birlikte düşünüldüğünde, Hüsni öğretmenin bir yandan mesleği itibarıyla diğer yandan toplumun en alt katmanlarında yaşam mücadelesi veren bir emekçiye dönüşümü bakımından toplum için bir vicdan aynası olması da devletin sosyal işlevlerinin söz konusu dönemden günümüze kadar geçen sürede çok büyük ölçüde aşınmış olmasıyla yakından ilgilidir. Devletin sosyal devletten neoliberal devlete dönüşümü ile kapitalizm öncesi geleneksel yardımlaşma mekanizmalarının kapitalist üretim ilişkileri içinde piyasaya müdahale etmeyen ve onu sınırlandırmayan işlevleri, aslında emeğin yeniden üretimi bağlamında yeniden gündeme gelmektedir. Öğretmen filminde konu edilen süreç aynı zamanda budur.

Örgütlü Mücadeleden Yoksun Bir Direniş Öyküsü

Hüsni öğretmenin hikâyesinin de ötesinde Türkiye’de öğretmenlerin yaşadığı geçim sıkıntısının ve -bununla bağlantılı olmakla birlikte sadece bununla sınırlı olmayan- mesleki itibarsızlaşmanın sadece 80’li yıllarla birlikte başladığı söylenemez. Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin doğal olarak özel bir önem atfettiği bu alanın asıl olarak Demokrat Partili yılların ikinci yarısından itibaren bir yandan DP hükümetleri açısından siyasal bir hesaplaşmanın bir mevzisi olarak görel ve kademeli olarak itibarsızlaşmayla, bir yandan da diğer emekçi kesimler gibi yoksullaşmayla karşı karşıya kaldığını söylemek mümkündür. Bu dönemde memur maaşlarının alım gücü dramatik biçimde azalmıştır. DP dönemi sonrası 1961 Anayasasıyla ilk kez anayasal güvence altına alınan sendika kurma hakkı “çalışanlar” ifadesiyle memurlara da tanınmıştır. Ancak öğretmenlerin hak mücadelesi açısından önemli bir dönemeci ifade eden bu dönemde de ücretlerdeki gerileme devam etmiştir. Öyle ki Türkiye’de sosyal devletin anayasal statüye kavuştuğu ve sosyal politika açısından -önemli bir kısmı kağıt üzerinde kalmış dahi olsa- önemli kazanımların olduğu bu dönemde, öğretmenlerin kolektif mücadele tarihinde özel bir öneme sahip olan 1969 Büyük Öğretmen Boykotu’nun talepleri arasında mesleki itibarsızlaşma ve geçim sıkıntısına özel olarak vurgu yapılmıştır. Boykotun talepleri genel olarak öğretmenlerin mesleki, özlük ve sendikal hakları ve bunlara dair somut olarak tasnif edilmiş dönemin güncel talepleri olmakla birlikte “aynı zamanda (gene öncelikle) ilgilileri, öğretmen maaş ücretleri ile geçim şartları arasındaki uyumsuzlukları gidermek zorunluluğunda bırakmak”tı (Ertuğrul, 2018, s.152). Koç’un (2021) “Türkiye işçi sınıfı tarihinin ilk ve en başarılı genel grevi” olarak tanımladığı dört günlük Büyük Öğretmen Boykotunun ilk günü olan 15 Aralık 1969 tarihli TÖS gazetesinde çıkan Türkiye Öğretmenler Sendikası genel başkan yardımcısı Dursun Akçam’ın basın açıklamasında

aslında Hüsnü öğretmenin dramının filminden yaklaşık 20 yıl öncesi itibariyle de var olduğunu görmekteyiz:

Bugün bir ilkokul öğretmenin aldığı aylık, bir ailenin Ereğli’de tenezzül etmeyerek reddettiği ücretin çok üstünde değildir. Hatta eğitimci öğretmenler, geçici öğretmenler ayda 400 lira bile alamamaktadırlar. 1938- 1940’dan beri çalışan 2448 eğitimcinin aylığı 350-400 liranın üstüne çıkamamıştır. 300’e yakın geçici öğretmen de 8 yıldır 300 lira aylıkla çalışmaktadırlar. Bunlar emeklilik, terfi, kıdem gibi haklardan da yoksundurlar. Gün geçtikçe artan hayat pahalılığı öğretmenlerin belini bükmektedir. Çoluk çocuklarıyla sefil bir hayatın içine düşmüşlerdir. İlköğretimde çalışan 118 bin ilkokul öğretmenin 39.700’ü 472 lira, 19.146’sı 522 lira aylık almaktadırlar. Bu aylıklarına ek olarak köyde çalışan öğretmenlere 150, kasaba ve şehirlerdekilere 100 lira ‘Eğitim Ödeneği’ verilmektedir. Bunun dışında ne ‘fazla mesai ücretleri,’ ne ek ödenekleri ve ne de üçte birli, ikili kadroları vardır. Yıllardır öğretmenlerin aylık ve ücretleri aynı kaldığı halde bazı tüketim maddelerinde fiyatlar yüzde yüz, yüzde ikiyüz aşmıştır. Öğretmenler ellerine geçen parayla en doğal ihtiyaçlarını dahi sağlayamamaktadırlar. Yemek yerine kepek yeseler bile yine zor geçinirler. (Akt. Koç, 2021)

Görüldüğü üzere öğretmenlerin geçim mücadelesi 1980 öncesi dönemin de önemli gündemlerinden birisidir ve insanca yaşamayı sağlayacak düzeyde bir gelir talebi, siyasal mücadeleyi de içeren bir örgütlü mücadelenin talepleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Ayrıca Öğretmenlerin Statüsü Tavsiyesi de o dönemde öğretmen hareketinin gündemindedir. Gülmez (2023), TÖS tarafından 4-8 Eylül 1968 tarihlerinde Ankara’da toplanan Devrimci Eğitim Şurası’nın açılış konuşmasında Fakir Baykurt’un Öğretmenlerin Statüsü Tavsiyesi’ne yer verdiğini belirterek Tavsiyenin henüz o tarihte, yani kabul edilmesinin üzerinden 2 yıl geçmiş iken Türkiye’de öğretmen hareketinin gündeminde olduğunu vurgular (s. 69-71). Her ne kadar yine Gülmez’in tespitiyle (2023) Tavsiye, o tarih sonrasında giderek seyrekleşen tarih aralıklarında dönem dönem öğretmen mücadelesinin gündemine girse de ve hiçbir zaman hak ettiği değer ve önemi göremese de aslında geçmişten günümüze Türkiye’de öğretmenlerin yaşadıkları sorunların çözülmesinde en önemli dayanaklardan birisidir. TÖS’ün öğretmenlerin geçim sıkıntısı başta olmak üzere pek çok sorun başlığına dair gerçekleştirdiği eylemlerinin yanı sıra Tavsiyeyi de gündemleştirmesi önemlidir.

Öğretmenlerin yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara karşı geliştirilen örgütlü mücadele biçimleri, 12 Mart darbesi sonrası Anayasa’da yapılan değişikliklerle memurlara getirilen sendika yasağı sonucu TÖS’ün kapatılması sonrasında kurulan TÖB-DER ile 70’li yıllarda da devam eder. Bir örnek olarak, TÖB-DER, 15 Şubat 1975’de “Pahalılığı ve Faşizan Baskıları Protesto” etmek amacıyla 67 ilde kapalı salon toplantısı, 16 Şubat 1975’de de İstanbul ve İzmir’de sessiz yürüyüş gerçekleştirmiştir (Doğan, 2020) (Aydın, 2016). Bu eylem vesilesiyle TÖB-DER bülteninde yer alan bir haber, Hüsnü öğretmenin öğrencilerine sorduğu matematik sorularıyla benzerlik göstermektedir. Filmde Hüsnü öğretmen öğrencilerini matematik sorusu çözdürmek için tahtaya kaldırdığında sıklıkla günlük ev alışverişi örnekleri vermekte ve çeşitli matematik işlemleriyle ay sonunu getirmeye çalışan bir öğretmenin çilesini betimlemektedir. Bu matematik soruları ve Hüsnü öğretmenin geçim derdiyle iç içe geçen maaş ve gider hesaplamaları, bilhassa 1980 öncesinde öğretmenlerin ekonomik haklar mücadelelerinde çeşitli eylem ve açıklamalarında dile getirdikleri hesaplamaları anımsatmaktadır. İşte TÖB-DER’in 15.02.1975 tarihli 91 sayılı bülteninde genel başkan Ali Bozkurt tarafından gerçekleştirilmiş olan basın toplantısının haberinde Bozkurt’un açıklamasından bir bölüm, Hüsnü öğretmenin öğrencilerine sorduğu ancak kendisinin aslında bir türlü çözemediği bu matematik sorularına oldukça benzemektedir:

(...) Bugün yeni mezun bir ilkokul öğretmenin eline ayda net 1.111.20 TL, aynı durumdaki orta dereceli okul öğretmenin eline net 1.353.00 TL geçmektedir. Yine 20 yılını dolduran iki çocuklu bir ilkokul öğretmenin eline ayda net 1.917.60 TL, aynı durumdaki orta dereceli okul öğretmenin eline ayda net 2.689.20 TL maaş geçmektedir. (...) Yeni mezun olan öğretmenlerin bu maaşlarıyla bir palto alınmaz, ancak 13 Kg. tereyağı veya üç çift ayakkabı alınabilir. 20 yıllık bir öğretmen maaşıyla ancak bir takım elbise yaptırılabilir. (...). (Akt. Aydın, 2016, s. 223)

Filmde konu edilen kesiti 1980 öncesinden ayıran en önemli özellik ise genel olarak emeğin, onun bir parçası olarak da kamu emekçilerinin ve eğitim emekçileri olarak öğretmenlerin örgütlü bir hak mücadelesinden yoksunluğudur. Daha önce de değinildiği üzere 12 Eylül darbesinin şiddetle ezdiği sendikal hareket ve darbe Anayasası ve kanunlarının şekillendirdiği yeni çalışma rejimi, dönemin, ücretleri baskılama üzerine kurulu ekonomi politikalarının uygulanması için gerekli ortamı da sağlamıştır. Yine kısaca değinildiği üzere her ne kadar filmdeki hikâyenin geçtiğini varsaydığımız 1988

yılına gelinceye kadar şu ya da bu şekilde kendisini gösteren çeşitli emekçi eylemleri ve grevler gerçekleşse de aslında 1988 yılının sonu ve 1989 yılının başlangıcına kadar emek açısından örgütlü ve güçlü bir karşı koyuştan söz etmek mümkün değildir. Hüsnu öğretmenin bireysel mücadelesi ve tükenişi bu yoksunlukla da ilgilidir. Kolektif bir karşı koyuşun olmadığı koşullarda Hüsnu öğretmen için tek yol bireysel olarak hayatta kalabilme mücadelesidir. Elbette bu mücadele ahlaki bir düzlem ve Hüsnu öğretmenin inandığı değerler ekseninde ama bu değerlerin de aşınmayla sınındığı bir bıçak sırtıyla sürer. Nitekim yolda zabıta gördüğünde kaçmaya çalışması, sınıfta ansızın işportacı gibi bağırmasına başlaması ve nihayetinde akıl sağlığını yitirmesi de bunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ancak Hüsnu öğretmenin tüm bu yalnızlığı içerisinde, yine filmde bir sahnede verilen detay ile 80’li yıllarda hükümet politikalarına dair halkın kolektif tepkisi olarak adlandırabileceğimiz bir olaya atıfta bulunulur. Hüsnu öğretmenin bir velisinin evde okuduğu bir gazetenin manşetini görürüz: “Özal’a hayır çıktı”. Söz konusu gazete 26 Eylül 1988 tarihli Cumhuriyet gazetesidir ve 25 Eylül 1988’de, yerel seçimlerin erkene alınması için Anayasa değişikliği talebiyle ANAP hükümeti tarafından gerçekleştirilen referandum sonuçlarını ilan etmektedir. Referandumdan evet sonucu çıkmasını bekleyen “Özal, oran açıklamam şerhini düşmekle birlikte referandumun sonucuna göre başbakanlıktan ve siyasetten çekilebileceğini söyler. Muhalefet de bunu fırsat bilerek referandumu adeta ANAP için güvenoyuna çevirir ve referandum için propaganda sürecinde, anayasa değişikliğinden ziyade ANAP iktidarının politikaları tartışılır” (Koca, 2023, s.532). Sonuç olarak ilgili Anayasa değişikliğine hayır sonucu çıkması genel olarak ANAP hükümetine dair bir hayır olarak değerlendirilmiş ve nitekim 1989’da gerçekleşen yerel seçimlerden ANAP, SHP ve DYP’nin ardından üçüncü parti olarak çıkmıştır. Dolayısıyla örgütlü bir mücadeleden yoksun olan Hüsnu öğretmenin hikâyesi ve onun mevcut düzenden rahatsızlığı, dönem itibarıyla kendisiyle aynı durumdaki milyonların hikâyesinden farksız değildir. Burada belki sorunun, bu hikâyelerin içerdiği bireysel yaşam mücadelelerinin birleşerek örgütlü bir karşı koyuşa henüz dönüşmemiş olması olduğu söylenebilir.

Sonuç

Öğretmen filmi, yapıldığı dönemin ekonomik ve politik arka planını gerçekçi biçimde yansıtan ve bir emek dönüşüm sürecini anlatması bakımından bir işçi filmi olarak değerlendirilmelidir. Toplumcu gerçekçi bir anlatıma sahip olan filmde başkarakter Hüsnu öğretmeni psikolojik bir yıkıma götüren ekonomik ve toplumsal ilişkiler bütünlüklü bir biçimde sahnelenmektedir. Filmdeki anlatım 1980’li yılların tarihsel gerçekleriyle uyum içerisinde.

Filmin konusu Türkiye’de öğretmenlik mesleği ve öğretmen emeğinin geçirdiği dönüşümün tarihsel bir kesiti olarak 80’li yıllarda köyden kente gelen herhangi bir öğretmenin başından geçebilecek olaylardır. Bu dönem Türkiye’de neoliberal dönüşümün başladığı ve bu dönüşümü başlatan 12 Eylül askeri darbesi ve Özal hükümetleri ile özdeşleşen yıllardır. Sosyal devlet anlayışının yerini neoliberal devlet anlayışının almaya başladığı ve emekçilerin önemli hak kayıpları yaşadıkları bir dönemdir. Filmde Hüsnü öğretmenin başına gelen her olay bu döneme özgü neoliberal dönüşüme atf yapmaktadır. Bu olaylar yapısal olarak bir öğretmenin yeniden proleterleşmesi sürecini, devlet okulunda çalışan bir öğretmenin maaş dışı ek gelir elde etme mücadelesiyle ve bu mücadeleye yenik düşmesi sonucunda akıl sağlığını yitirmesiyle anlatılmaktadır. Bu süreç, bir öğretmenin ailesiyle birlikte piyasa ilişkilerine artık tamamen teslim olması, mesleki idealleri ile hayatta kalabilme çabası arasında yaşadığı açmazlar, bir meslek mensubu ve bir emekçi olarak toplumun gözleri önünde gerçekleşen bir trajedinin kurbanı olması ve tüm bu hikâyenin kolektif direniş mekanizmalarının yokluğunda gerçekleşmesi şeklinde sunulmaktadır. Son olarak Türkiye’de öğretmenlerin yaşadıkları mesleki itibarsızlaşma ve öğretmen emeğinin değersizleşmesinin günümüzde de devam ettiği gerçeğinden hareketle filmin konusu ve anlatımı tarihsel olmakla kalmayıp bir çok bakımdan güncelliğini de korumaktadır. 1980 sonrasındaki dönüşüm bir süreklilik içerisinde günümüzde de devam etmektedir. Günümüzde, ekonomik ve özlük hakları bakımından devlet okullarında ve özel okullarda istihdam edilen öğretmenler arasındaki fark dramatik biçimde artmıştır. Benzer bir fark ve ayrışma, devlet okullarındaki öğretmenlerin de ücretli, kadrolu, uzman vb. farklı biçimlerde istihdam edilmeleriyle de kendisini göstermektedir. Dolayısıyla Hüsnü öğretmenin bir öğretmen olarak yaşadığı dönüşüm ve kırılma bakımından filmin konusunun güncelliği, sadece bir meslek grubuna hitap etmesinde değil bu dönüşüm ve kırılmanın bugün açısından öğretmen istihdamında yaşanan neoliberal dönüşüm çerçevesinde gerçekleşen proleterleşme süreçlerine dâhil olan herhangi bir öğretmen grubu için çok daha fazla geçerli olabilmesindedir.

Kaynakça

- Akcan, E. & Polat, S. (2016). Eğitim konulu Türk filmlerinde öğretmen imajı: Öğretmen imajına tarihi bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 22(3), 293-320. <https://doi.org/10.14527/kuey.2016.012>
- Aydın, İ. (2016). *TÖB-DER Tarihi*. Eğitim Sen Yayınları.
- Aydın, İ. (1997). *Siyasi Parti ve Hükümet Programlarında Eğitim-Öğretim ve Öğretmenler (1908-1997)*. Eğitim Sen Yayınları.

- Aydođanođlu, E. (2011) *Emek Sürecinin Dönüşümü*. Kültür Sanat-Sen Yayınları.
- Bayrakdar, M. (2015). *1980'lerde Türkiye'de Sosyoekonomik Sorunların Türk Güldürü Sinemasına Yansımaları Kartal Tibet Sineması Örneđi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Çelik, A. (2023). 24 Ocak ve 12 Eylül cenderesinde seksenlerde Türkiye'de emeğin durumu. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye'nin 1980'li yılları içinde* (s. 647-677). İletişim Yayınları.
- Demir, A. C. (2020). Yabancılaşan emeğin bireyi parçalaması: öğretmen (1988) filmi örneği. *Anasay*, 4(13), 221-240. <https://doi.org/10.33404/anasay.749672>
- Demirer, D. K. (2012). Eğitimde piyasalaşma ve öğretmen emeğinde dönüşüm, *Çalışma ve Toplum*, 1(32), 167-186.
- Doğan, T. (2020, 6 Eylül). *Kuruluşunun 49. Yılında TÖB-DER*. Birgün. <https://www.birgun.net/makale/kurulusunun-49-yilinda-tob-der-314621>
- Durmaz, O. S. (2015). Metropollerde öğretmen emekçi olmayı nasıl deneyimler? G. Yücesan-Özdemir (Ed.), *Rüzgâra karşı, emek süreçleri ve karşı hegemonya arayışları* içinde (s. 117-139). Notabene Yayınları.
- Durmaz, O. S. (2014). *Türkiye'de Öğretmen Olmak, Emek Süreci ve Yeniden Proleterleşme*. Notabene Yayınları.
- Eagleton, T. (2012). *Marxizm ve Edebiyat Eleştirisi* (U. Özmakas, Çev.). İletişim Yayınları.
- Eğilmez, E. (Yönetmen). (1984). *Namuslu* [Film], Uzman Film.
- Ertuğrul, F. (2018) *Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) ve Eğitimciler Derneđi, TÖS Tarihinden Esintiler - I*. Eğitim Sen Yayınları.
- Gevgilili, A. (2014). *Çağını Sorgulayan Sinema*, Bağlam Yayınları.
- Gülmez, M. (2023). *Öğretmenlik Mesleğinin ve Eğitim Emekçilerinin Uluslararası Yasası, Öğretmenlerin Statüsü Tavsiyesi*, Eğitim Sen Yayınları.

Hobbes, T. (2007). *Leviathan veya Bir Din veya Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Karagöz, N. & Levent, A. F. (2025). “Öğretmen” Filminin Öğretmenlik Meslek Etiği Bağlamında İncelenmesi. *İş Ahlakı Dergisi*, 18 (1), 01-34. <https://doi.org/10.12711/tjbe/m4204>

Kiraz, Z. & Kurul, N. (2018). Türkiye’de öğretmen işsizliği ve ataması yapılmayan öğretmenler hareketi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 270-302. <http://dx.doi.org/10.17860/mersinefd.344474>

Koca, B. (2023). Seksenlerde merkez sağ: korku ve hayal arasında anap politikaları. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1980’li yılları içinde* (s. 519-539). İletişim Yayınları.

Koç, Y. (2021, 23 Şubat). *TÖS’ün Genel Grevi: Büyük Öğretmen Boykotu (1969)*. Yıldırım Koç. <https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1614062187b.pdf>

Koray, M. (2008). *Sosyal Politika*, İmge Kitabevi.

Kutlu, D. (2015). *Türkiye’de Sosyal Yardım Rejiminin Oluşumu, Birikim, Denetim, Disiplin*. Notabene Yayınları.

Lordoğlu, K. (1996). Kamu sendikal hareketi için bir özet. *Ekonomik Yaklaşım*, 7(20), 37-41.

Monaco, J. (2021). *Bir Film Nasıl Okunur? Sinema Dili, Tarihi ve Kuramı* (T. Göbekçin, Çev.), Alfa.

Namaz, Y. (2023). Eğitim ve eğitimci temalı filmlerin bibliyografisi ve eğitim temalı üç filmin analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10 (1), 369-394. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1163325>

Okumuş, F. (2020). *Sinema Tarih Yazımı*, Urzeni Yayınevi.

Orhan, K. (2011). *Kara Talih, Beyaz Perde*, Ezgi Kitabevi.

Özdemir, C. O. (2023). Türkiye’de popülizmin neoliberal dalgası: Özal popülizmi. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1980’li yılları içinde* (s. 401-419). İletişim Yayınları.

Özdemir, Ö. F. (2022). *Beyazperdede Sınıf Mücadeleleri: Türkiye’de İşçi Sınıfı Sineması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

- Özmen, A. Ö. (2017). *Kamuda Güvencesizlik, Uyum ve Direniş*, Notabene Yayınları.
- Özüğurlu, M. (2008). *Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu, Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi*, Kalkedon Yayınları.
- Özveri, M. (2013). *Türkiye'de Toplu İş Sözleşmesi Yetki Sistemi ve Sendikasılaşırma (1963-2009)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Sabuncu, B. (Yönetmen). (1985). *Çıplak Vatandaş* [Film], Uzman Film.
- Saraçoğlu, C. (2015). 1980-2002 tank paletiyle neoliberalizm. G. Atılgan, C. Saraçoğlu, A. Uslu (Ed.), *Osmanlıdan günümüze Türkiye'de siyasal hayat içinde* (s. 747-869). Yordam Kitap.
- Şahin, A. (2022). *Kartal Tibet Sinemasında Toplumsal Meseleler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Tibet, K. (Yönetmen). (1988). *Öğretmen* [Film], Uğur Film.
- Umman, U. Ş. (2022). *Çalışma Acısı, Emek ve Eziyet Deneyimleri*, İletişim Yayınları.
- Uygun (2003). Türkiye'de dünden bugüne özel okullara bir bakış (gelişim ve etkileri). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1-2(36), 107-120.
- Ünal, L. I. (25-29 Ekim 2004). *Öğretmen İmgesinde Neoliberal Dönüşüm-Teacher in the Imagination of Neo-Liberal Education: Teacher Training in Turkey* [Bildiri Sunumu]. 12th World Congress On Comparative Education: Education and Social Justice, Havana, Cuba. https://www.academia.edu/3306142/öğretmen_imgesinde_dönüşüm
- Wallerstein, I. (2002). *Tarihsel Kapitalizm* (N. Alpay, Çev.), Metis Yayınları.
- Yeldan, E., Köse, A. H. & Boratav, K. (2023) Türkiye'de derinleşen yapısal kriz eğilimi ve kâr itimli enflasyonun dinamikleri, *İktisat ve Toplum*, 158, 8-30.
- Yeldan, E. (2008). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İletişim Yayınları.